

**DAĞLIK KILIKIA'DA TAPURELİ ANTİK YERLEŞİMİ
KİLİSELERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜLYA ERDOĞAN

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ARKEOLOJİ
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
HAZİRAN - 2017**

**DAĞLIK KILIKIA'DA TAPURELİ ANTİK YERLEŞİMİ
KİLİSELERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜLYA ERDOĞAN

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

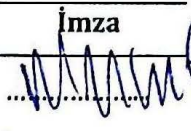

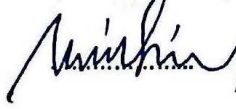
**ARKEOLOJİ
ANABİLİM DALI**

**Danışman
Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU**

**MERSİN
HAZİRAN - 2017**

ONAY

Hülya ERDOĞAN tarafından Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU danışmanlığında hazırlanan "Dağlık Kilikia'da Tapureli Antik Yerleşimi Kiliselerinin İncelenmesi" başlıklı bu çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği/çokluğu ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU	
Üye	Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Sinan MİMAROĞLU	
Üye	
Üye	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun...05.07.2017.....tarih ve2017...../.....55..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi beyan ederim.

ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

19 Haziran 2017 / 19 June 2017

İmza / Signature

Öğrenci Hülya ERDOĞAN / Student Hülya ERDOĞAN

ÖZET

Tapureli antik yerleşimi, Mersin ili Erdemli ilçesinde, Erdemli'nin yaklaşık 36 km. kuzeyindeki Tapureli köyü içerisinde yer almaktadır. Tapureli, bölgede kırsal alanda kurulmuş yerleşimler arasında konumu ve kalıntılarıyla öne çıkmaktadır. Yerleşimin iyi korunmuş kalıntıları ise son kullanım evresi olan Geç Antik Döneme aittir. Bu kalıntılar arasında sekiz kilise bir şapel ve çok sayıda konut yer almaktadır. Yerleşimde sürdürdüğümüz çalışmalarda, antik yerleşimi dolaşan iyi korunmuş taş döşeli antik yolların tespit edilmiş olması planlı bir yerleşime işaret eder. Tapureli antik yerleşiminde, daha önceden burayı ziyaret etmiş gezgin ve araştırmacılar tarafından, herhangi bir yazıt olmadığından harfler ile adlandırılarak kayda alınmış beş kilise bilinmektedir. Son dönem de sürdürmekte olduğumuz yüzey araştırmaları kapsamında yerleşimde uç kilise daha keşfedilmiştir. Bu çalışma Tapureli Antik yerleşiminde bulunan kiliselerin incelenmesini amaçlamaktadır. Yerleşimin en dikkat çekici grubunun kiliseler olması bunları incelemeyi zorunlu hale getirmektedir. Gerek yerleşimdeki kamusal yapılar olmaları gerekse de yerleşim içindeki dağılım ve konumları kiliselerin, yerleşim hakkında önemli veriler sağlayacağını gösterir. Bu kapsamda yerleşimdeki kiliselerin ayrıntılı incelemelerinin yapılması ve belgelenmeleri amaçlanmaktadır. Sahip oldukları yapısal ve plansal özellikler böylelikle ortaya çıkarılacaktır. Bu sayede yerleşimdeki sekiz kilise arasındaki benzerlikler ve farklılıkların tespit edilmesi ve bunların sebeplerinin tez içerisinde tartışılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Olba Territoriumu, Tapureli Antik Yerleşimi, Kilise Mimarisi, Tapureli Kiliseleri

Danışman: Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU, Mersin Üniversitesi, Arkeoloji Anabilim Dalı, Mersin.

ABSTRACT

The Tapureli antique settlement is located in Erdemli town of Mersin province, approximately 36 km. in village of Tapureli in the north. Tapureli stands out among the settlements established in the countryside in the region with its location and remains. The well preserved remains of the settlement belong to the Late Antiquity, which is the end-use phase. Among these are eight churches, a chapel and a large number of dwellings. In the studies we have carried out at the settlement, a well-preserved stone paved ancient road circulating antique settlement indicates a planned settlement. In the Tapureli antique settlement, five churches are known by travelers and researchers who had previously visited here, and were named with letters because there were no inscriptions. Three more churches were discovered in the settlement in the course of our recent survey. This study aims to examine the churches in Tapureli Antique settlement. The fact that the most remarkable group of settlements are the churches makes it necessary to examine them. Whether they are public buildings in the settlement or the distribution and location within the settlement, it is important that the churches provide important information about the settlement. Within this scope, detailed examination of the churches in the settlement is aimed to be done and documented. Thus, the features of the structures and plans of the churches will be revealed. It is aimed to identify the similarities and differences between the eight churches on the settlement and to discuss the causes of these within the thesis.

Keywords: Olba Territory Ancient Settlement of Tapureli, Church Architecture, Churches of Tapureli.

Advisor: Assoc. Prof. Ümit AYDINOĞLU, Department of Archeology, University of Mersin, Mersin.

TEŞEKKÜR

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde edilmiştir. 2006 yılından bu yana Dağlık Kilikia bölgesinde Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU başkanlığında yürütülen “Erdemli ve Silifke arasında kentleşme ve tarımsal organizasyon arkeolojik yüzey araştırmaları” çerçevesinde 2015 yılından beri Tapureli bölgesinde de devam eden araştırmalar sayesinde gerçekleşen bu tez çalışması ile Tapureli bölgesinin kiliseleriyle alakalı bir çalışma hedeflendi. Bu kapsamda yerleşimde daha önce detaylı olarak incelenmemiş kiliseler bu tez çalışmasıyla kapsamlı bir biçimde değerlendirildi.

Bu çalışma da öncelikli olarak danışmanlığımı üstlenen ve tezimin konusunu belirleyip, tezin bilimsel olarak şekillenmesinde büyük pay sahibi olan bu çalışmada beni daima yönlendiren ayrıca maddi-manevi katkılarından dolayı çok sevgili hocam Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU’ na saygılarımla birlikte en içten teşekkürlerimi sunarım.

Araştırma sırasında tezim için yaptığımız plan ve çizimlerde her zaman yardımcı olup desteklerini esirgemeyen Yrd. Dr. Sinan MİMAROĞLU’na, Arkeolog Miray MİMAROĞLU’na ve Dr. Ahmet MÖREL’ e çok teşekkür ederim.

Fikirleri ve yönlendirmeleri ile çalışmanın ilerlemesini sağlayan Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL’e, Yrd. Dr. Deniz Kaplan’a ve Uzm. Ulus TEPEBAŞ’a ayrıca çok teşekkür ediyorum.

Çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım, Arkeolog (MA) Hande CANLI’ya, Arkeolog (MA) Gamze TULUMCU’ya, Arkeolog (MA) İlkay GÖÇMEN’e, Arkeolog Emre ÜNSEVER’e, Arkeolog Murat ALKIŞ’a ve Arkeolog Okan ÖZDEMİR’e teşekkür ederim. Son olarak hayatım boyunca yanımda olup bana sabır gösteren, maddi-manevi yardımlarını hiçbir zaman eksik etmeyen “Aileme” sonsuz teşekkür ederim.

Bu tez çalışması Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 2016-2-TP-2-1822 no’lu Yüksek Lisans Tez Projesi olarak değerlendirilmiş ve maddi olarak desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. TARİHİ COĞRAFYA AÇISINDAN DAĞLIK KILIKIA, OLBA TERRİTORİUMU ve TAPURELİ	5
2.1. Dağlık Kilikia Bölgesi'nin Geç Antik Dönem Tarihi Coğrafyası	5
2.2. Olba Territoriumunun Tarihi Coğrafyası	8
2.3. Tapureli Antik Yerleşiminin Coğrafyası	10
3. DAĞLIK KILIKIA'DA KİLİSE MİMARİSİ	12
3.1. Kilise İnşaat Yöntemleri ve Malzemeleri	12
3.2. Avlular ve Atrium	13
3.3. Narteks	14
3.4. Nef ve Koridorlar	14
3.5. Ana Apsis	14
3.6. Yan Odalar	15
4. TAPURELİ KİLİSELERİ ve ÖZELLİKLERİ	15
4.1. Tapureli Kilise A	16
4.2. Tapureli Kilise B	21
4.3. Tapureli Kilise C	26
4.4. Tapureli Kilise D	31
4.5. Tapureli Kilise E	33
4.6. Tapureli Kilise F	35
4.7. Tapureli Kilise G	37
4.8. Tapureli Kilise H	39
4.9. Şapel	41

	Sayfa
5. BÖLGE ÖRNEKLERİ IŞIĞINDA TAPURELİ KİLİSELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	42
5.1. Konum, Plan ve Yapı Tekniği Açısından Tapureli Kiliseleri	42
5.2. Mimari Süslemeler Açısından Tapureli Kiliseleri	50
6. SONUÇ	54
KAYNAKLAR	59
ÖZGEÇMİŞ	62

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 2. 1. Tapureli antik yerleşiminin uydu görüntüsü	8
Şekil 2. 2. Tapureli antik yerleşiminin genel görünümü	11
Şekil 4. 1. Tapureli Kilise A, genel görünüm	19
Şekil 4. 2. Tapureli Kilise A, plan çizim (Plan: Survey Mersin Arşivi).	19
Şekil 4. 3. Tapureli Kilise A, avlu giriş kapısı ve sağda ise narteks ve tribelon (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	20
Şekil 4. 4. Tapureli Kilise A, narteks içindeki mezar ve kilise içindeki sütunlar (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	20
Şekil 4. 5. Tapureli Kilise A, kaideler ve stylobat sağda ise sütun kaidesi ve parapet yuvaları (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	20
Şekil 4. 6. Tapureli Kilise A, apsis ve synthronon sağda ise khamosorium mezar (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	21
Şekil 4. 7. Tapureli Kilise A, ambon. (Alıntı: Aydın, 2003).	21
Şekil 4. 8. Tapureli Kilise B, genel görünüm (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	24
Şekil 4. 9. Tapureli Kilise B, plan çizim (Plan: Survey Mersin Arşivi).	24
Şekil 4. 10. Tapureli Kilise B, yazıtlı avlu giriş kapısı ve sağda avlu içerisindeki kaya mezar 1 (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	25
Şekil 4. 11. Tapureli Kilise B, avlu içerisindeki kaya mezar 2 ve sağda avlu güney giriş kapısı-yazıtlı (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	25
Şekil 4. 12. Tapureli Kilise B, anıt sütuna ait platform ve sağda üzeri güyoş motifleriyle bezeli naosa geçiş kapısı (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	25
Şekil 4. 13. Tapureli Kilise B, nefler ve in situ sütun ve sağda apsis ve yan oda (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	26
Şekil 4. 14. Tapureli Kilise C, genel görünüm (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	28
Şekil 4. 15. Tapureli Kilise C, iç narteks ve sağda T şekilli ayaklar ve profilli başlık (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	28
Şekil 4. 16. Tapureli Kilise C, plan çizim (Plan: Survey Mersin Arşivi).	29
Şekil 4. 17. Tapureli Kilise C, yan neflerin üzerinde ikinci bir kata ait kap ve sağda Güney yan nefin üzerindeki ikinci katın giriş kapısı (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	29
Şekil 4. 18. Tapureli Kilise C, apsis ve apsisin önündeki bema duvarları (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	30
Şekil 4. 19. Tapureli Kilise C, anıt sütun platformu ve sütun başlığı (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	30

	Sayfa
Şekil 4. 20. Tapureli Kilise C, güney duvar içindeki mezar (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	30
Şekil 4. 21. Tapureli Kilise D, güney nef sütunları ve başlıklar, sağda ise tribelon kapısı (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	32
Şekil 4. 22. Tapureli Kilise D, in situ sütun kaidesi (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	32
Şekil 4. 23. Tapureli Kilise E, kilise plan çizimi (Plan: Survey Mersin Arşivi).	34
Şekil 4. 24. Tapureli Kilise E, yan odayla kiliseyi ayıran duvar (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	34
Şekil 4. 25. Tapureli Kilise E, anıt sütun platform ve sütun parçaları, sağda ise kilisenin üst yamacındaki mekanlar (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	35
Şekil 4. 26. Tapureli Kilise F, tribelon sağda ise kapı lentosu (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	36
Şekil 4. 27. Tapureli Kilise F, naos içindeki sütunlar ve sağda sütun kaideleri (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	36
Şekil 4. 28. Tapureli Kilise F, apsis kalıntıları, sağda ise apsisde yer alan ikiz pencere (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	37
Şekil 4. 29. Tapureli Kilise G, duvar kalıntıları ve en sağdaki ise yamaç desteği (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	38
Şekil 4. 30. Tapureli Kilise G, Opus Sectileler ve sağda Kilise G nin genel görünümü (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	39
Şekil 4. 31. Tapureli Kilise H, apsis ve sağda yan duvar (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	40
Şekil 4. 32. Tapureli Kilise H, in situ sütun kaidesi ve sağda kilisenin tribelon girişi (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	40
Şekil 4. 33. Tapureli Şapel, plan çizim ve sağda genel görünüm (Plan ve Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	41
Şekil 5. 1. Tapureli Kilise A sütun başlığı ve sağda ise Tapureli Kilise B sütun başlığı 1 (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	53
Şekil 5. 2. Tapureli Kilise B sütun başlığı 2 ve sağda Kilise E sütun başlığı (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	53
Şekil 5. 3. Tapureli Kilise D sütun ve sağda Kilise E bezemeli kapı lentosu (Fotoğraf: Survey Mersin Arşivi).	54

KISALTMALAR ve SİMGELER

Kısaltma/Simgesi	Tanım
ANMED	Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
MAMA	Monumenta Asiae Minoris Antiqua
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
TIB	Tabula Imperii Byzantini

1. GİRİŞ

“Dağlık Kilikia’da Tapureli Antik Yerleşimi Kiliselerinin İncelenmesi” başlıklı tez çalışması Tapureli antik yerleşiminde bulunan kiliselerin mimari özellikleri ve tarihleme açılarından ele alınması hedeflenmektedir. Yerleşimde, daha önceden burayı ziyaret etmiş gezgin ve araştırmacılar tarafından, herhangi bir yazıt olmadığından, harfler ile adlandırılarak kayda alınmış beş kilise bilinmektedir. Son dönemde sürdürmekte olduğumuz yüzey araştırmaları kapsamında yerleşimde üç kilise daha tespit edilmiştir. Bu tez çalışması yerleşimde yapılan yüzey araştırması kapsamında tespit edilen yeni kiliselerin incelenmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda, yerleşimin sahip olduğu tarihsel süreç ve kalıntılar değerlendirilecek ve kiliselerin yerleşimde sahip olduğu önem belirlenecektir.

Tapureli antik yerleşimi, Mersin ili Erdemli ilçesinde, Erdemli’nin 36 km. kuzeyindeki Tapureli köyü içerisinde ve bölgede kırsal alanda kurulmuş yerleşimler arasında konumu ve kalıntılarıyla öne çıkmaktadır. Yerleşim Lamos Vadisi olarak adlandırılan ve Antik Dönemde yol olarak da kullanıldığı bilinen önemli bir vadinin kenarındaki üç tepe üzerine kurulmuştur ve vadi yollarını kontrol altında tuttuğu anlaşılır. Elde edilen veriler, yapıların çoğunlukla son kullanım evresi olan Geç Antik Döneme ait olduğunu gösterir. Bununla birlikte, Hellenistik Dönem’den başlayan ve gelişen bir yerleşimin varlığına ait çok sayıda kanıt tespit edilmiştir. Yerleşim, vadi kenarında akropolis konumuna sahiptir ve burada polygonal duvar tekniğine sahip iyi korunmuş çok sayıdaki yapı tespit edilmiştir. Gerek akropolis konumu gerekse de polygonal duvar tekniği bölgedeki Hellenistik Dönem kale yerleşimlerin karakteristik özelliğidir ve Tapureli’nin de bu Hellenistik Dönem kale yerleşimlerden biri olduğu anlaşılır. Yerleşimin nekropolis olarak kullanılan güney tepesindeki yamaçlarda altı tapınak tipli mezar anıtı ve yaklaşık olarak kırk kaya mezar, çok sayıda khamosorium ve lahit mezarların yanı sıra iki asker kabartması ve bir kült alanında bulunan oturan figür kabartmaları da buradaki Roma yerleşiminin büyüklüğü ve önemi hakkında veri sağlar. Yerleşimin iyi korunmuş kalıntıları ise son kullanım evresi olan Geç Antik Döneme aittir. Bu kalıntılar arasında sekiz kilise ve çok sayıda konut yer almaktadır. Yerleşimde sürdürdüğümüz çalışmalarda, antik yerleşimi dolaşan iyi korunmuş taş döşeli antik yolun ve ara yolların tespit edilmiş olması planlı bir yerleşime işaret eder. Bu antik yolun, güney tepede bir *propylona* bağlanması ise, kentsel mimarinin izi olarak karşımıza çıkar.

Tapureli, bölgedeki en büyük antik yerleşimlerden biridir ve sahip olduğu özelliklerle bölgedeki Geç Antik Dönem yerleşimleri hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Gerek yerleşimdeki kamusal yapılar olmaları gerekse de yerleşim içindeki dağılım ve konumları kiliselerin yerleşim hakkında önemli veriler sağlayacağını gösterir. Bu kapsamda bu çalışmada yerleşimdeki kiliselerin ayrıntılı incelemelerinin yapılması, belgelenmeleri ve sahip oldukları yapısal ve plansal özelliklerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda,

Tapureli'ndeki kiliselerin bölgedeki diğer kiliseler ile karşılaştırılarak gerek bölge kiliseleri içindeki yeri gerekse de bölge kilise mimarisine katkılarının değerlendirilmesi de hedeflenmektedir. Ayrıca, kiliselerin yerleşim içerisindeki dağılımları ve yerleşim planlanmasındaki yerlerinin incelenmesi de amaçlanmaktadır. Mimari açıdan yapılan değerlendirmelerin yanı sıra, bölgedeki antik yerleşimlerde çok sayıda kilisenin bir arada bulunmasının sebepleri üzerine yapılan çıkarımlara da çalışmanın "Değerlendirme" bölümünde yer verilmiştir.

Yukarıda belirtilen hedeflere ulaşmak için tez çalışması tarihsel ve coğrafi olarak sınırlandırılmıştır. Tarihsel olarak, kiliselerin bölgede ortaya çıktığı ve Geç Antik Dönem olarak adlandırılan MS 4. ve 7. yüzyıllar arası ele alınmıştır. Bu dönemin tarihsel ve kültürel olaylarının kiliselerin ortaya çıkmaları, kırsal yerleşimlerde görülmesi ve sayılarının artması üzerine etkileri değerlendirilmiştir. Coğrafi olarak sınır ise Tapureli antik yerleşiminin de içerisinde bulunduğu Dağlık Kilikia bölgesi olacaktır. Özellikle de Silifke ve Erdemli arasında kalan alan, sahip olduğu ortak mimari tarz açısından ele alınacaktır. Bu kapsamda, söz konusu bölgenin mimarisi, topografyası ve yerleşimlerinde incelemeler gerçekleştirilecek ve Tapureli yerleşimi de bu çerçevede ele alınacaktır.

Yerleşim hakkındaki çalışmalar azdır ve sistematik araştırmalar son yıllarda Doç. Dr. Ümit Aydınolu başkanlığındaki yüzey araştırması ile yapılmaya başlanmıştır. Tapureli'nin dağlık ve ormanlık topografyası, kalıntıların ortaya çıkarılması ve kapsamlı incelemelerinin yapılması konusunda zorluklar yaratmaktadır. Bu, yerleşim hakkında yapılan çalışmalara da yansımış ve yayınların yetersiz olmasına yol açmıştır. Yerleşimle ilgili en erken bilgiler, Kilikia bölgesini ziyaret eden gezginler tarafından verilmiştir. J. T. Bent yerleşimle ilgili verdiği bilgilerde yerleşimin adının olduğu yazıtı bulduğunu ve yerli halk tarafından Tapureli olarak kullanılan kentin isminin yazıtta '*Bemisos*' olarak geçtiğini belirtir¹. Yapılan yüzey araştırması sırasında bulunan bu yazıtta kentin isminin değil yazıtın bulunduğu kiliseyi yaptıran kişiden bahsedildiği tespit edilmiştir. Bent ayrıca ayakta duran poligonal duvarlı kuleler, kaya mezar, tapınak kalıntıları, tiyatro, kamu binaları ile bu kentin başkentinde bulunmasıyla Olba Krallığındaki en önemli kentlerden birisi olması gerektiğini de söyler. Gezginler ağırlıklı olarak yerleşimdeki kiliselerle ilgilenmişlerdir. Kiliseler hakkında ilk yayını yapan J. Keil ve A. Wilhelm, Kilise C ve Kilise D hakkında bilgi vermişler ve elle yaptıkları çizimleri yayınlamışlardır². O. Feld ise yerleşim hakkında bilgi veren diğer bir araştırmacıdır. O. Feld, ıssız harabe evlerin olduğu köy olan Tapureli'nde yerleşimin Lamos nehri kıyısında, yüksek tepelerde kurulmuş olduğunu

¹ Bent, 1890: 452.

² Keil ve Wilhelm, 1931: 95.

belirtir ve kiliseler hakkında bilgi vererek bunları tarihlemek için kullanılabilir sütun başlıklarından bahseder. Kilise A olarak adlandırılan yapıda, bulunduğu bir sütun başlığını ise erken 6. yüzyıla tarihlendirir³.

Kiliselere olan ilgi, yakın dönem araştırmacılarında da devam etmiştir. Yerleşimdeki kiliseler S. Hill tarafından ele alınmış ve incelenmiştir⁴. S. Hill, kitabında yerleşimdeki dört kiliseyi ele alarak eski planlar kapsamında buraları tanımlar ve tarihleme önerilerinde bulunur. F. Hild ve H. Hellenkemper ise bölgeyi ziyaret etmiş ve bazı eklemelerde bulunmuşlar ve ayrıntı vermemekle birlikte Erken Bizans Dönemine tarihlenen beşinci bir kiliseden bahsetmişlerdir⁵. Yerleşimdeki Kilise B olarak bilinen yapının üzerindeki yazıt ise bir tarihleme kriteridir ve buradan yola çıkarak M. Gough da yerleşimden bahsetmiş ve kilisenin MS erken 5. yy'dan biraz daha önce olabileceğini önermiştir⁶. Yerleşimden bahseden bir diğer gezgin ise E.I. Hicks olmuştur. Vadinin sol yakasında yer alan yerleşimin kaleleri ve çok büyük şehir kalıntıları, tapınaklar ve tiyatrosu olduğundan ve bunların içinde çalı çırpıların büyümüş halde olduğundan bahsederek, Kilise B'nin giriş kapısındaki yazıtı aktarır⁷. Yakın dönemlerde ise yerleşimdeki Kilise A'da kurtarma kazıları gerçekleştirilmiş ve bulunan bir ambon A. Aydın tarafından yayınlanarak MS 6. yüzyıl başına tarihlenmiştir⁸. Bu kurtarma kazısının raporu ise Z. Akcan ve M. Ergün tarafından yayınlanmıştır⁹.

Kiliseler dışında, yerleşimdeki kabartmalar da ele alınmıştır. Bunlar yerleşimin içerisinde, kaya yüzeyine işlenmiş tam teçhizatlı iki savaşçı (asker) ve oturan bir kadın (rahibe) ve oturan bir erkek (rahip) kabartmasından oluşmaktadır. Prof. Dr. S. Durugönül tarafından yayınlanmış bu eserler Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir ve bu, yerleşimdeki bir malzeme grubunu ele alması açısından tek çalışmadır¹⁰. Ayrıca, M.H Sayar tarafından da Tapureli'nde kaya kabartmaları, kült işaretleri, mezarlar ve yazıtların olduğundan ve burada bir Roma ve Bizans yerleşiminin varlığından bahsedilmiştir¹¹. Ü. Aydınoglu tarafından bölgede sürdürülen "Dağlık Kilikia'da Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler" Arkeolojik Yüzey Araştırmaları kapsamında Tapureli antik yerleşimi de ele alınmış ve bu alanda kapsamlı incelemeler gerçekleştirilmiştir¹².

³ Feld, 1963-1964: 94- 98.

⁴ Hill, 1996: 246- 247.

⁵ Hild ve Hellenkemper, 1990: 426.

⁶ Gough, 1972: 200.

⁷ Hicks, 1891: 260.

⁸ Aydın, 2010: 343.

⁹ Akcan ve Ergün, 2003: 175-186.

¹⁰ Durugönül, 1989: 34-35.

¹¹ Sayar, 2006: 2.

¹² Aydınoglu, 2017: (Baskıda)

Tezde hedeflenen amaçlara ulaşmak için, Tapureli kilise çalışmalarına katkı sağlaması amacıyla çeşitli konu başlıkları oluşturulmuş ve bunlar bölümler içerisinde değerlendirilmiştir. Bu amaçla öncelikle Dağlık Kilikia bölgesi ve Olba Teriritoriumu tarihsel coğrafya açısından ele alınarak incelenmiş, bölgedeki tarihsel olaylar ve coğrafi şartların yerleşim düzenlemesi üzerindeki etkileri üzerine vurgular yapılmıştır. Bu kapsamda, bölge içerisindeki Tapureli'nin durumu tartışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde Dağlık Kilikia bölgesindeki kilise mimarisi incelenmiştir. Bu kapsamda bölgedeki kiliselerin inşasında kullanılan yöntem ve malzeme ele alınmış, bölgedeki kiliselerin bölümleri ve özellikleri değerlendirilmiştir. Burada, Tapureli kiliseleri için bir değerlendirme kriteri yaratılması hedeflenmiştir. Ardından gelen bölümde ise Tapureli kiliseleri sahip oldukları plan ve inşaa özellikleri açısından kapsamlı şekilde incelenmişlerdir.

Dördüncü bölüm ise bir değerlendirme bölümüdür. Bu bölümde bölge örnekleri ışığında Tapureli kiliselerinin bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu kapsamda kiliseler konum, plan ve yapı tekniği açısından değerlendirilmişler ve sahip oldukları mimari süslemeler incelenmiştir. Böylece yerleşimdeki kiliseler için bir tarihleme önerisi getirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde arkeolojik yüzey araştırma yöntemleri kullanılmıştır ve Doç. Dr. Ümit Aydınoğlu tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile bölgede sürdürülmekte olan arkeolojik yüzey araştırmaları kapsamında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Tapureli'nde tespit edilen kiliseler ve bunlara ait kanıtlar materyal olarak değerlendirilmiş, bu materyaller arkeoloji biliminin belgeleme, değerlendirme yöntemleri kullanılarak incelenmişlerdir. Bu kapsamda antik yerleşimde kiliselerin planı total station kullanılarak kayda alınmış, tezin konusuyla ilişkili arkeolojik kalıntıların kesit ve röleve çizimleri ve fotografik belgelenmeleri yapılmıştır.

2. TARİHİ COĞRAFYA AÇISINDAN DAĞLIK KILIKIA, OLBA TERRİTORİUMU ve TAPURELİ

2.1. Dağlık Kilikia Bölgesi'nin Geç Antik Dönem Tarihi Coğrafyası

Strabon, Bugünkü Alanya (Coracesion) ile Mersin-Viranşehir (Soloï/Pompeipolis)'e kadar olan bölgeyi Dağlık Kilikia (Cilicia Tracheia) ve Mersin ile İskenderun Körfezi'ne kadar olan bölgeyi Ovalık Kilikia (Cilicia Pedias) olarak ikiye ayırmıştır¹³. Kilikia Bölgesi, tarihin her döneminde önemli olaylara sahne olmuştur. Bölge, Doğu Akdeniz'de sahip olduğu konum, sahil kesiminde doğal liman olarak işlev görebilecek doğal koyları, Kıbrıs Adası gibi özellikle Antik Dönem için oldukça önemli ve stratejik önemi olan bir noktaya yakın olması sebebiyle coğrafi olarak önemli olmuştur. Dağlık Kilikia Bölgesinin coğrafi konumu, iklimi, bitki örtüsü, yeraltı kaynakları ve doğal zenginlikleri de bu durumda etkili olan diğer unsurlardandır. Mezopotamya'dan Sardes'e uzanan ve Anadolu'da Doğu ile Batı arasındaki bağlantıyı sağlayan noktalara sahip olması da Kilikia'ya olan ilgiyi arttırmıştır.¹⁴

Hellenistik Dönem'de önemli tarihi olaylara sahne olan Kilikia, sonrasında Romalılar ile önce Partlar, 226 yılından itibaren ise Sasaniler arasındaki savaşlara sahne olmuştur. Sasanî Kralı I. Şapur, 260 yılında Roma İmparatoru Valerianus'u esir alıp Roma ordusunu ortadan kaldırır. Anadolu'dan başlayıp Kilikia Bölgesi'nde önce Tarsus'u sonrasında kıyı yolunu izleyerek başta Zephyrion (Mersin), Elaiussa Sebaste (Ayaş), Korykos (Kızkalesi), Seleukeia (Silifke) olmak üzere Selinus'a (Gazipaşa) kadar olan bölgeyi (2. ve 3. yüzyılda belli bir imar yapı faaliyetinin görüldüğü kentleri) yağmalayıp Roma İmparatorluk Dönemini sona erdirir¹⁵. I. Şapur'un kentleri yağmalayıp zarar vermesinden sonra 3. yüzyılın başlarında Korykos gelişmeye başlar ve 4. yüzyıl başlarında Dağlık Kilikia'nın önemli merkezlerinden birisi haline

¹³ Strabon, XIV, 5, 1. Kilikia adına ilk kez MÖ 16. yüzyılda Hitit metinlerinde rastlanmaktadır. Bu metinlerde Kilikia, Adania ve Chalaka olarak geçmektedir. Bölge dağlık ve ovalık olarak iki bölüme ayrılmıştır. Dağlık Kilikia Chalaka olarak (Soli/Pompeipolis- Viranşehir'den Alanya'ya kadar olan bölgeyi) belirtilirken, Ovalık Kilikia Adania olarak (İskenderun Körfezi'nden Soli/Pompeipolis'e-Viranşehir'e kadar olan bölgeyi) nitelendirilmektedir. MÖ 15. yüzyıldan itibaren ise Mısır kaynaklarında Qedi/Kedi ismi Kilikia'nın ovalık bölgesi için kullanılmaktadır. Asur yazıtlarında ise Kilikia, Chilakka (Hilakku) olarak geçmektedir. Yunan kaynaklarında ise Kilikia, MÖ. 7. yüzyılda yazılmış olduğu düşünülen Homeros'un Ilyada (VI, 395-399, 415-418) adlı eserinde rastlanılmaktadır. Aydınöglü- Durugönül ve Held, 2015: 7-8.

¹⁴ Durugönül, 2007: 13-15.

¹⁵ Aydın, 2004: 53.

gelir. 3. yüzyılın ikinci yarısına kadar bölgenin en büyük kenti olan Elaiussa ise eski parlak dönemine bir daha ulaşamamıştır.

Hıristiyanlık, MS 5 ya da 10 yılında Yahudi bir Roma vatandaşı ve aynı zamanda Tarsuslu Paulus aracılığıyla geniş kitlelere ulaşır. Paulus, önce Yahudiler arasında Hıristiyan taraftarları toplamış ve giderek Hıristiyanlığı yaymıştır ancak 67 yılında Roma İmparatoru Neron tarafından öldürülmüştür. Kilikia'da Hıristiyanlığın yayılmasını sağlayan bir diğer kişi ise şüphesiz ki Paulus'u dinleyip etkilenen ve onun öğrencisi olan Azize Thekla'dır. Paulus gibi birçok yeri gezmiş ve Paulus'un öğretilerini yaymıştır. Bugün Aya Thekla (Meryemlik) olarak bilinen Silifke ilçesindeki yere yerleşmiş ve burada Hıristiyanlığı yaymıştır. Thekla'nın kaybolduğuna inanılan mağara 4. yüzyıl içinde bir kiliseye dönüştürülmüştür.

2. yüzyılda Akdeniz Bölgesinde, 3. yüzyıl ortasında İmparatorluğun her yerinde Hıristiyanlık hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. İmparator Decius Dönemi'nde ise 250-251 yıllarında Hıristiyanlar'ın takibine başlanmıştır. Diocletianus Dönemi'nde dört imparatorlu bir birlik olan *tetrarch*'lar oluşturulmuş, eyaletler arasındaki ayrılığı ortadan kaldırmak amacıyla eyalet reformu gerçekleştirilmiştir. Bu sırada Kilikia, *Diocese Oriens* içinde yer almıştır. Bu dönemde Kilikia dağlık ve ovalık olarak ikiye ayrılmış, Dağlık Kilikia Palaia Isauria çevresi ve Güney Lykaonia'nın bir bölümünü içine alan Isauria adıyla kurulan ve başkenti Seleukeia olan yeni bir eyalete bağlanmıştır¹⁶. 303-305 yılları arasında Diocletianus tarafından Hıristiyanlık yok edilmeye çalışılmıştır. 3. yüzyıl sonlarından başlayarak Kilikia kıyılarında ele geçen yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Hıristiyanlar bu bölgede birçok kayıp vermiştir¹⁷. 311 yılında Galerius-Licinius ve Constantinus, Hıristiyanlar için bir tolerans fermanı yayınlayıp Hıristiyanlığı serbest hale getirmişlerdir. 313'te ise Constantinus ve Licinius Milano'da tüm imparatorluk sınırları içinde Hıristiyanlığın serbest bir din olduğunu ilan etmişlerdir. (Milano Fermanı). Licinius'u 324'te yenen Constantinus, imparatorluğun tek hakimi olarak Byzantium'u "Yeni Roma" adıyla yeniden kurmuştur. Eyalet üzerinde gerçekleştirdiği reformla *Diocese* sayısını arttırır, dört *praefectura* içinde Kilikia ve Isauria *Diocese Oriens* ile Doğu *praefectura*'sı içinde kalır¹⁸.

Constantinus Dönemi'nde Hıristiyanlar özgürce inançlarını yaşamaya başlar. Devlet içinde bir birlik oluşturarak, farklı toplulukları birleştirebilmekte önemli bir rol oynayacağını düşündüğü Hıristiyanlık dininin koruyucusu olan ve Pontifex Maximus (=başrahip) unvanını alan Constantinus, başta "Kutsal Topraklar" olmak üzere imparatorluk sınırları içindeki önemli

¹⁶ Ostrogorsky, 1995: 31.

¹⁷ Hild ve Hellenkemper, 1990: 315.

¹⁸ Ostrogorsky, 1990: 32.

merkezlere kiliseler yaptırır¹⁹. Constantinus Dönemi'nde yönetimin, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal yapılaşmanın başkent Constantinopolis'e kaymasıyla beraber Karadeniz ve Marmara bölgelerinin önemi artmış bunun sonucunda ise Kilikia Bölgesi limanlarındaki ticaret ve ekonomi yoğunluğu azalmıştır.

İS. 542 yılında açlık ve veba salgını Kilikia'yı olumsuz yönde etkiler. 359'da Kilikia'ya Sasaniler, 367-368 yıllarında ise Isaurialılar saldırır. Bu saldırılara karşı kentler ve köylerde savunma ağırlıklı, korunmaya yönelik imar faaliyetleri gerçekleştirilir. Yerleşimler olabildiğince güçlü duvarlarla koruma altına alınmak istenir. Titiupolis (Anamur yakınındaki Kalınören), Korasion (Susanoğlu) gibi kentlere ait duvarlar bu dönemde yapılmış olmalıdır. 391'de I. Theodosius pagan kültürünü yasaklayarak Hıristiyanlığı devletin resmi dini olarak ilan eder. İmparatorun 395 yılında ölümünün ardından imparatorluk iki oğlu arasında paylaşılır. Doğu Roma İmparatorluğu Arkadius'un olur. II. Theodosius Dönemi'nde 408 yılında yazılan *Notita Dignitatum*'da Kilikia eyaletlere ayrılır. Bu düzenlemeye göre eyaletlerden ilki Kilikia A, ikincisi Kilikia B sonuncusu ise Isauria'dır. Kilikia A'nın metropolisi Tarsus'dur ve yedi kent buraya bağlıdır. Bunlar; Pompeiopolis, Sebaste, Korykos, Adana, Augusta, Mallos ve Zephyrion'dur²⁰. Isauria'nın metropolisi olan Seleukeia'ya ise yirmi iki kent bağlanmıştır. Bunlar: Kelenderis, Anemurion, Titiupolis, Lamos, Antiocheia am Kragos, Selinus, Iotape, Iuliobaste, Kestroi, Diokaisareia, Olba, Klaudiupolis, Hierapolis, Dalisandos, Germanikupolis, Eirenupolis, Philadelphieia, Meloe, Adrasos, Sbide, Neapolis, Lauzadeai'dır²¹.

452 yılındaki kuraklık ve sonrasında yaşanan veba salgını Kilikia halkı için en zor dönemlerden biri olur²². 474-491 yılları arasında imparator olan Zenon Dönemi'nde bölgede mimari alanda önemli eserler yapılmıştır. Zenon'un 476 yılında tekrar imparator olmasıyla beraber Thekla hac merkezine "Zenon (Kubbeli) Kilisesi"ni, ayrıca Dağpazarı'nda yer alan "Kubbeli Kilise"yi de yaptırır. Mut ilçesindeki Alahan Manastırı'nda yine Zenon'un yaptırdığı kabul edilmektedir²³.

¹⁹ Aydın, 2004: 55.

²⁰ Hild ve Hellenkemper, 1990: 39.

²¹ Hild ve Hellenkemper, 1990: 39.

²² Hild ve Hellenkemper, 1990: 40.

²³ Ostrogorsky, 1995: 56.

Isaurialılar'ın isyan ve yağmalamaları sonucu zor zamanlar yaşayan Kilikialılar, Isaurialılar'ın yenilmesi sonucunda uzun bir süre ekonomik ve kültürel açıdan parlak bir dönem yaşarlar. 5. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başında çok sayıda mimari eser ortaya konur. Bunlar içinde plan açısından 4. yüzyıldan itibaren Hıristiyan kilise yapısının temel şemasını oluşturan bazilikalar örnek alınarak kiliseler yapılmıştır. Bu süreçte, küçük kırsal yerleşimler içerisinde birden fazla kilise yapıldığı görülür²⁴. Ayrıca Erken Hıristiyanlık Dönemiyle beraber, pagan tapınakları da kiliselere dönüştürülmüştür. Bu dönüştürme sırasında daha önceki inanca ait objeler ortadan kaldırılmış, yapıların doğu bölümüne apsis eklenmiş, iç mekan Hıristiyan liturjisine göre düzenlenmiştir. 7. yüzyıl Arap akınlarıyla birlikte bölgedeki pek çok yapı tahrip olmuştur. Araplar kimi yapılara eklemeler yaparak farklı kullanım biçimleri oluşturmuşlardır.

Şekil 2.1. Tapureli antik yerleşiminin uydu görüntüsü

2.2. Olba Territoriumunun Tarihi Coğrafyası

Kalykadnos (Göksu) ve Lamos nehirleri arasında kalan alan Olba Territoriumu olarak adlandırılır. Hellenistik Dönem'de burada bir Rahip Krallık Hanedanlığı egemendir. I. Seleukos Nikator bölgeyi işgal ettiğinde rahiplere bölgeyi yönetme yetkisi verir. Olba Territoriumu'nda MÖ 2. yüzyıl başlarında yoğun bir imar etkinliği yaşanmıştır. MÖ 188 Apameia antlaşması

²⁴ Aydın, 2004: 58.

sonrasında Seleukoslar'ın, Olba Territoriumu'na kadar geri çekildikleri ve bu sınırlarını kontrol etmek isteğiyle bu mimari yapılanmayı gerçekleştirdikleri düşünülmektedir²⁵.

Hellenistik Dönem'de Olba Territoriumundaki yerleşimlerin ortak özelliklere sahip oldukları görülür. Yerleşimlerin etrafı surlarla çevrilidir, savunma ve sivil ihtiyaçların bu sur içinde birlikte yer aldıkları anlaşılır²⁶. Yerleşimler bir tepe üzerindedir ve kuleleri, sur duvarıyla çevrili olmaları açısından bir akropol yerleşimi karakterine sahiptirler. Bu nedenle bu tip yerleşimler kale-yerleşim olarak da adlandırılır²⁷. Bölgede büyük bölümü polygonal duvar işçiliği kullanılarak yapılan yaklaşık kırk civarında kale ve kule belirlenmiştir²⁸. Birbirini gören kuleler ve kalelerin, kuzey-güney akslı vadi ve yolların stratejik noktalarına yerleştirilmeleri bölgedeki savunma temelli yerleşim düzenlemesini oluşturur. Gözetleme, haberleşme amaçlarının yanında tarımsal amaçlı kullanılan kuleler de vardır. Polygonal duvarlar bu dönem yerleşimlerinde kullanılmıştır ve bu dönem imar etkinliğinin karakteristik özelliklerinden biri olmuştur. Polygonal teknikte inşa edilmiş savunma sistemi kıydan başlayarak vadilere hakim noktaların kontrolü, tüm bölgenin güvenlik altına alındığını gösterir. Olba bölgesinde mimari yapılanmada kullanılan yerel kireç taşı yerleşim düzenlemesinde sadece coğrafi şartların değil kullanılan malzemenin de etkili olduğunu gösterir²⁹.

Dağlık Kilikia bölgesinde 4. ve 7. yüzyıllar arası yaşanan siyasi ve ekonomik olaylar Territorium'daki yerleşim düzenlemesini de etkiler. Diocletianus'un Isauria bölgesini kurması ve başkent olarak Seleucia ad Calycadnum (Silifke)'un belirlenmesi önemlidir. Fakat bölgede çıkan bir isyan sonucu idare tek bir askeri elde toplanır. Bunun sonucunda bölge, *legio 1*, *legio 2* ve *legio 3* olarak ayrılır³⁰. İmparatorluğun dağılma sürecine girmesine karşın Kilikia ile Isauria bölgeleri ekonomik olarak canlanmaya başlar. Bu canlanma biraz da ekonomik ve idari zorunluluktan ortaya çıkar. Bölgeye yerleştirilen askeri birliklerin ücretlerinin ödenmesi ve devlete verilmesi gereken vergilerin aynı olarak ödenecek olması tarımsal ve hayvansal üretimin artmasına neden olur. Yenilenen yol ağları ve korunaklı limanlar gibi hızlı, ticareti kolaylaştıracak politikalar sayesinde zor coğrafi şartlara sahip olan bölge özellikle zeytinyağı ve şarap ticareti ile ekonomik büyümeyi yakalar³¹. Romalılar 355-359 yılları arasında Isauria bölgesinin merkezini ele geçirmek amacıyla bölgeye sefer düzenler ve Anemurion ile Germanikupolis'i ele geçirirler. Aynı zamanlarda, Kilikia bölgesinde de Perslerle yapılacak

²⁵ Durugönül, 2001-2002: 110.

²⁶ Durugönül, 2001-2002: 110.

²⁷ Aydınöglü, 2004: 170.

²⁸ Durukan. 2004: 41.

²⁹ Durugönül, 2001-2002: 109.

³⁰ Hild ve Hellenkemper 1990, 39.

³¹ Mörel, 2010: 103.

savaşlara karşı bir hazırlık vardır. Kilikia ve Küçük Asya'nın birçok bölgesinde 5. yüzyıl başlarında Got ve Pers saldırıları görülür. Kilikia bölgesi, bu saldırılar sonrasında Doğu Roma İmparatorluğu ile Persler arasında son sınır bölgesi olarak kalır.

Bölgede, Hellenistik ve Roma Dönemi yerleşimleri, varlıklarını Geç Antik Dönemde de devam ettirmiştir. 2 yüzyıl sonundan itibaren başlayan ve özellikle 4. ve 7. yüzyıllar arasında artan şekilde bu bölgelerde "örümcek ağı" gibi sık ve çok sayıda kurulmuş kırsal yerleşimler görülmektedir ve 4. ve 7. yüzyılda da kiliselerin bunlara eşlik ettiği anlaşılmaktadır. Çiftlikler ve kiliseler birbirleriyle dinsel anlamda bir bağ kurabilecek iki olgu olarak görülmüştür. Elde edilen ekonomik imtiyazlar ile kiliselerin bu dönem içinde çok sayıda (Anazarbos, Canbazlı, Hasanliler, Kanytellis, Corycus, Mahras Dağı ve Öküzlü de bulunan kiliseler gibi) yapılmasına olanak sağlanmıştır. Geç Antik Dönemle birlikte yerleşimin arkeolojik kanıtları olarak karşımıza çıkan kiliseler genellikle üç nefli bazilikal planla sahiptir. Bölgede özellikle İmparator Zenon Döneminde (474-491), yeni bir yapılanma sürecinin başlamış olduğu bilinmektedir ve bu dönemde, bölgedeki dikkat çekici bazilikaların inşa edildiği de görülmektedir³².

2.3. Tapureli Antik Yerleşiminin Coğrafyası

Tapureli antik yerleşimi bölgede kırsal alanda kurulmuş yerleşimler arasında konumu ve kalıntılarıyla öne çıkmaktadır. Tapureli bölgedeki en büyük antik yerleşimlerden biridir ve sahip olduğu özelliklerle bölgedeki Geç Antik Dönem yerleşimleri hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Yerleşim Lamos Vadisi olarak bilinen ve Antik Dönemde yol olarak da kullanıldığı bilinen önemli bir vadinin kenarındaki üç tepe üzerine kurulmuştur ve vadi yollarını kontrol altında tuttuğu anlaşılır. Elde edilen veriler, yapıların çoğunlukla son kullanım evresi olan Geç Antik Döneme ait olduğunu gösterir. Bununla birlikte, Hellenistik Dönemden başlayan ve gelişen bir yerleşimin varlığına ait çok sayıda kanıt tespit edilmiştir.

Yerleşim, vadi kenarında akropolis konumuna sahiptir ve burada polygonal duvar tekniğine sahip iyi korunmuş çok sayıda yapı tespit edilmiştir. Akropolis konumu ve polygonal duvar tekniği bölgedeki Hellenistik Dönem kale yerleşimlerin karakteristik özelliğidir ve Tapureli'nin de bu Hellenistik Dönem kale yerleşimlerden biri olduğu anlaşılır.

Yerleşimin nekropolis olarak kullanılan güney tepesindeki yamaçlarda altı tapınak tipli mezar anıtı ve yaklaşık olarak kırk kaya mezar, çok sayıda khamosorium ve lahit mezarların yanısıra iki asker kabartması ve bir kült alanında bulunan oturan figür kabartmaları da buradaki Roma yerleşiminin büyüklüğü ve önemi hakkında bize veri sağlar.

³² Hill, 1996: 7-8.

Antik yerleşimin iyi korunmuş kalıntıları ise son kullanım evresi olan Geç Antik Döneme aittir. Bu kalıntılar arasında sekiz kilise, çok sayıda konut yer almaktadır. Yerleşimde sürdürdüğümüz çalışmalarda, antik yerleşimi dolaşan iyi korunmuş bir caddenin tespit edilmiş olması planlı bir yerleşime işaret eder. Bu caddenin, güney tepede bir propylona (anıtsal giriş kapısı) bağlanması ise, kentsel mimarinin izi olarak karşımıza çıkar.

Şekil 2.2. Tapureli antik yerleşiminin genel görünümü

3. DAĞLIK KILIKIA'DA KİLİSE MİMARİSİ

Bölgedeki kilise mimarisinin temel özellikler açısından benzerlik göstermesi sebebiyle, yapılacak mimari bezeme karşılaştırmalarla, Tapureli kiliselerinin özellikleri ve tarihlemeleri konusunda veri elde edilmesi hedeflenmektedir. Bu sebeple, Kilikia bölgesindeki kiliselerin genel özelliklerinin incelenmesi önem taşımaktadır.

Constantinus Dönemi'nde Hıristiyanlar özgürce inançlarını yaşamaya başlar. Devlet içinde bir birlik oluşturarak, farklı toplulukları birleştirebilmekte önemli bir rol oynayacağını düşündüğü Hıristiyanlık dininin koruyucusu olan ve Pontifex Maximus (başrahip) unvanını alan Constantinus, başta "Kutsal Topraklar" olmak üzere imparatorluk sınırları içindeki önemli merkezlere kiliseler yaptırır³³.

Roma Cumhuriyet Döneminde kullanılan mahkeme salonları, ticaret merkezi, toplantı salonları gibi çok nefli dikdörtgen planlı bazilikal yapılar Hıristiyanlığa uygun hale getirilip kilise mimarisini olarak gelişir ve 4. yüzyıl kiliselerinde en çok tercih edilen plan tipi olur. 4. yüzyılda Hıristiyanlığın serbest bir din olmasıyla birlikte Kilikia bölgesindeki Pagan inancına ait olan birçok tapınak kiliseye dönüştürülür³⁴. Bölgede bulunan kiliselerinin genelinde yazıt veya yapıım tarihine ait veriler yer almaktadır. Bölge kiliselerinin yapıımında gerek plan gerekse de inşa açısından benzerlikler bulunmaktadır. Bunları aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür.

3.1. Kilise İnşaat Yöntemleri ve Malzemeleri

Bölge kiliselerinin yapıımında genellikle yerel kireçtaşı yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Kireçtaşı ilk kesildiği zaman parlak turuncumsu kırmızı ve mat gri bir renge sahiptir. Hassas oymaya müsait olan dokusu yeterince incedir. Bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle bu taşın yakın çevreden temin edilmesi mümkündür. Dönemin teknolojisi ve ucuz maliyetli olması nedeniyle düzenli ve düzensiz biçimde küçük taşlar kullanıldığı ve dış yüzlerinin görünüşünden anlaşıldığı kadarıyla sıva ile kaplandığı anlaşılır. Bazı kiliselerin yapıımında ise polygonal duvar tekniğinin de zeminden itibaren kullanıldığı görülür (Üç Tepe ve Yanıkhan). Büyük düzenli kesme taşların inşada kullanıldığı görülür. Bu, normalde temellerde kullanılır

³³ Aydın, 2004: 55.

³⁴ Çakmak, 2010: 123.

ancak, duvar köşesinde, apsis ve tonozda da kullanımı vardır. Bazı kiliselerin büyük kesme taşlardan inşa edildiği de görülür (örneğin Alahan'daki kilise)³⁵.

Tuğlalar ise kiliselerde nadiren kullanılmıştır. Örneğin, Meryemlik'deki doğu geçit altında, Thekla Bazilikası'nın ana apsisinde, doğu pasaj altında, sarnıçlar ve tonozda tuğlaların kullanımı görülür. Bazı durumlarda, tuğlalar onarım için de kullanılmıştır. Kiliselerde, genellikle, küçük taş ve kesme taş karışımını kullanır. Duvarlar küçük ölçüde kaba yontulmuş kesme taşlardan, kemer ve tonoz ise daha özenilip büyük taşlar kullanılmıştır³⁶.

Bununla birlikte, dip kısımlarda genellikle inşaat tekniğinde değişiklikler görülebilir. Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nde apsis ve zemin seviyesinde yan odaların batı duvarları ince kesme taş ile inşa edilmiştir ve kilisenin diğer yerlerinde ise küçük taş işçiliği kullanılmıştır.

Mermer kullanımı ise az görülür. Silifke'deki bulunan Tapınak-Kilise'nin pencere sütunları ve Dağ Pazarı'nda bulunan cenaze törenine ait bazilikadaki sunakta Isauria kırmızı mermeri kullanılmıştır. En sık beyaz mermer parçaları bulunmuştur ve bunların odalarda ve apsis duvarlarının iç yüzlerinde kullanıldıkları düşünülür. Mermer ayrıca dekoratif sütunlar, başlıklar ve diğer parçalar için kullanılmıştır. Zemin yüzeyinde doğal kaya ve kalker döşemeler yaygın olarak kullanılırken, bazı örneklerde *opus sectile* ve mozaik yer döşemesi olur. *Opus sectile* zemin, Dağ Pazarı Bazilikası'ndaki koridorda bulunmuştur.

Çatı yapımında kullanılan malzeme ise her zaman ahşap ve kiremit olmuştur. Canbazlı ve Korykos'taki Transept Kilise'nin kuzeydoğu köşesinde kornişlerin varlığı, çatıdan yağmur suyunun atılmasına işaret eder. Korykos Mezar Kilisesi'nde, kurşun boru setinin parçalarının hala görülmesi, bunun muhtemelen apsis altındaki sarnıca yağmur götürmek için yapıldığına işaret eder.

3.2. Atrium

Pagan inancından Hıristiyanlığa geçişle beraber eski yapılar değiştirilmiş olmakla birlikte kullanımlarına devam edilmiş olması sebebiyle kiliselerin etrafında temenos duvarına da rastlanmaktadır. Kiliselerdeki avlu da benzer özelliklere sahiptir. Bu avlular genellikle manastır kiliseleri ile ilişkilidir.

Alahan Manastırı'nın batısında avlulu kiliselerden bir grup bulunmaktadır. Bu avluların peristylli olduğu örnekler çok azdır. Korykos'ta, Meryemlik Kubbeli Kilise'de ve Korykos Transept Kilise'de bulunan atriumun batı köşelerinde kare odalar vardır.

³⁵ Hill, 1996: 11.

³⁶ Eyice, 1988: 45.

3.3.Narteks

Bölge kiliselerinde genel bir özellik olarak narteks ile karşılaşılır. Narteks genelde üç kemerlidir ve ön tarafında atrium bulunur. Çoğu durumda atriuma batı tarafından giriş yapılır. Kilikia bazilikalarının Suriye etkili olması sebebiyle, mimari açıdan nartekse bazı eklemeler yapılmıştır. Bölgedeki bilinen tüm örneklerde narteks, kemerlidir ve sütunlar ile desteklenmiştir. Farklı olarak, Alahan'da narteks Mağara Kilise'nin apsisi etrafına yapılırken, Dağ Pazarı Kilisesi'nde ise narteks olarak kullanılan sadece bir kapı bulunmaktadır. Bu Anadolu bağlantılı bir örnek olabilir çünkü Toros dağlarının bu bölümünde kalan kilise yapılarında etkileşimin söz konusu olduğu düşünülür³⁷.

3.4. Nef ve Koridorlar

Hemen hemen tüm Kilikia kiliseleri sütun sıraları kullanılarak nef ve koridorlara bölünmüştür. Muhtemelen erken kiliselerin iç kısmında revaklar vardır. Bazı kiliseler ahşap iskelelerle desteklenmişlerdir. Tüm Kilikia kiliseleri ya da manastırları fark etmeksizin galerilere sahiptir ³⁸. Galerilerde bulunan pencereler sayesinde ışık yapının içini aydınlatmaktadır. Ayrıca yüksek koridorlar ve zemin seviyesinde ya da yüksekte, apsis üzerinde de pencereler bulunmaktadır. Kiliselerin güney duvarlarında bir kapının varlığı ise kapı çok yaygın olarak görülmektedir. Ayrıca bazı kiliselerde kuzey tarafta da giriş bulunmaktadır.

3.5. Ana Apsis

Kiliselerin doğu uç bölümünde apsis yer alır. Yarım daire ya da at nalı biçimlerinde olabilen apsis büyük kesme taşlardan veya moloz ve harç dolgu ile yapılmaktadır. Ana apsisin kavisli-yarım daire yüzünü gizleyen bir doğu duvarın varlığı bölge kiliselerinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Apsisin dış yüzü, yani doğu duvar yan odalara doğru devam eder ve bu sebeple apsis içeride yarım daire biçimine dışarıdan bakınca ise düz duvar görünümüne sahiptir. Bu özellik Suriye etkili bir oluşumdur.

Apsiste genellikle birden fazla kemerli pencere olabileceği düşünülmektedir. Bölgede buna örnek olarak, Silifke'deki Tapınak Kilise ve Meryemlik'deki Thekla Bazilikası'nda iki pencere açıklığının bulunması gösterilebilir. Yanıkhan'da bulunan kilisenin apsisinde yer alan pencere aydınlatma amacıyla yapılmış olabilir, fakat nef için herhangi bir ışık sağlamamaktadır.

Bölge kiliselerindeki diğer bir önemli mimari eleman ise *synthronum*dur. Apsisin içine yapılmış *synthronum*lar oldukça yaygındır ve bölge kiliselerinin bir özelliği olarak kabul

³⁷ Hild ve Hellenkemper, 1990: 426.

³⁸ Hild ve Hellenkemper, 1990: 426.

edilmelidirler. Bunlar apsinin iç yüzünde yuvarlak formda yer alırlar. Günümüzde kalan örnekleri genellikle taş malzemeden yapılmıştır, ama bir ahşap *synthronum* destekleyen giriş-delikleri Kanytellis'deki Kilise 2'nin apsisinde görebilir³⁹.

3.6. Yan Odalar

Bölge kiliselerinin çoğunluğunda yan odalar bulunur. Yan odalar çeşitli şekillerde karşımıza çıktığı için genellikle ortak özelliklere sahip değildir. Kimi zaman iki yan oda kimi zaman ise tek bir oda olabilmektedir. Kilisenin kuzey bölümü ile narteks arasında bir kapı açıklığı bulunan örnekler olduğu gibi, kapı açıklığı yerine bir oda yapılan örnekler de vardır. Lycaonia bazilikalarında sıkça görülen bu özellik Kilikia örneklerinde de karşımıza çıkmaktadır⁴⁰.

Bu dönemde yan oda ve apsis arkasında bir geçit ile koridor oluşturulmuş örnekler de vardır. Kilikia kiliselerinde bulunan bu yan odaların farklı işlevleri bulunmaktadır. Kesinliği olmamakla birlikte Güney yan oda *prothesis* ve kuzey yan oda ise *diaconicon* biçimde adlandırılmıştır. Bölgede genellikle güney yan odalarda daha fazla pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzey bölümde daha az ve daha küçük pencere açıklığı yer alır. Bunun nedeni bölgenin sert kuzey rüzgarlarından ve Isaurialılar'ın isyanlarından korunmak olmalıdır. Kimi zaman yer olmadığı için bu yan odaların vaftizhane olarak da kullanıldığı da düşünülmektedir.

4. TAPURELİ KİLİSELERİ ve ÖZELLİKLERİ

Yerleşimin iyi korunmuş kalıntıları son kullanım evresi olan Geç Antik Döneme aittir. Bu kalıntılar arasında sekiz kilise, bir şapel ve çok sayıda konut yer almaktadır.

Kiliselerin bazıları iyi korunmuş durumlarıyla dikkat çekicidir. Gerek yerleşimdeki kamusal yapılar olmaları gerekse de yerleşim içindeki dağılım ve konumları, bu yapıların yerleşim hakkında önemli veriler sağlayacağını göstermektedir. Yerleşimin kurulu olduğu üç tepenin de kiliselere ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır. Bazı kiliseler bu tepelerin zirvesinde kurulmuşlardır. Doğu Tepe, Güney Tepe ve Batı Tepe üzerine konumlandırılan kiliseler aynı zamanda Geç Antik Dönem yerleşiminin kalıntılarının da bulunduğu yerlerdir. Bu bölümde, bulunan kiliseler ele alınarak kapsamlı incelemeleri gerçekleştirilecektir. Gerek yerleşimdeki kamusal yapılar olmaları gerekse de yerleşim içindeki dağılım ve konumları kiliselerin yerleşim hakkında önemli veriler sağlayacağını gösterir. Bu sayede yerleşimdeki sekiz kilise arasındaki

³⁹ Aydın, 2015: 193-194.

⁴⁰ Hill, 1996: 23.

benzerlikler ve farklılıkların tespit edilmesi ve bunların sebeplerinin tez içerisinde tartışılması amaçlanmaktadır.

4.1. Tapureli Kilise A

Kilise yerleşimdeki Doğu tepe üzerinde yer alır ve konumu yerleşimdeki en yüksek noktalardan birisidir. Kilise A, S. Hill, J. Keil ve A. Wilhelm'in yayınlarında ele alınmıştır⁴¹. Kilise A'da bulunan bir ambon sebebiyle 2001 yılında Mersin Müzesi tarafından sınırlı bir alanda bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir ve sütun başlıkları, levha ve ambon parçalarının yanı sıra mozaik parçaları, çivi ve benzeri buluntular Mersin Müzesi'ne getirilmiştir⁴².

Kilise üç nefli bazilikal planlıdır. Narteksin başlangıcından apside kadar toplam 40 metre uzunluğundadır ve 13.7 m. genişliğe sahiptir. Apsisin genişliği ise 3 metredir. Kilisenin girişinde büyük bir avlu yer alır. Avlunun güney duvarı tespit edilememiştir fakat avlu duvarının bu alanda bulunan ana kayaya oyulmuş sarnıçlara bağlandığı görülür. Avluya giriş 1.86 m. genişliğinde ve 2.77 m. yüksekliğinde korunan bir kapı ile sağlanır. Bu kapının güneyinde avluya girişi sağlayan küçük bir kapı daha bulunur ve dışta bir sarnıç tespit edilmiştir. Avluyu çevreleyen duvarlar büyük kesme taşlardan oluşur ve yukarıya doğru taşlar küçülür.

Kilisenin dar bir narteksi bulunmaktadır ve nartekse giriş batı duvarının üzerindeki iki kapı ile sağlanmaktadır. Kiliseye geçiş ise tribelon ile sağlanmaktadır. Avlunun giriş kapısı, narteksin ve kilisenin ana giriş kapıları ile aynı aks üzerinde yer almaz fakat narteks ve kilisenin kapısı aynı aks üzerine inşa edilmiştir.

Narteksin güney duvarı üzerinde güney yamaçtaki mekanlara açılan bir kapı daha bulunmaktadır ancak kilisenin ana aksından biraz dışarı çıkıntı yapan narteks duvarının sonraki bir evrede buraya eklendiği anlaşılmaktadır. Arazi şartlarından kaynaklı olarak narteks güneye doğru kiliseden biraz daha çıkıntı yapar benzer şekilde avlu duvarının da nartekse göre güneye doğru biraz daha çıkıntı yaptığı görülür. Narteks içinde giriş kapısının hemen yanında bir mezarın varlığı tespit edilmiştir.

Kilisenin güney duvarında yeni tespit ettiğimiz kapı 1.20 m. genişliğindedir. Kilisenin kuzey bölümü ve apsis yoğun tahribat görmüştür. Kuzey duvar üzerinde, bir yan odanın varlığına işaret eden bir kapı tespit etmemize karşın yan odaya ait kalıntıları görmek mümkün

⁴¹ Keil ve Wilhelm, 1931: 95.

⁴² Akcan ve Ergün, 2003: 175- 186.

değildir. J. Keil ve A. Wilhem'in bahsettiği güney bölümdeki yan odaya dair de herhangi bir iz de görülmemiştir⁴³.

Kilisede toplan 14 sütun tespit edilmiştir. Nefleri oluşturan dizilerin yedişer sütundan oluştuğu düşünülmektedir. Kiliseyi üç nefe ayıran sütun sırasının bulunduğu stylobat da izlenmektedir ve bu stylobatın üzerinde dört sütun kaidesi *in situ* durumda tespit edilmiştir. Kaidelerden ikisi dar bir plintos üzerinde basit bir torus ve bir trokhilos profiline sahiptir ve kaide 0.35 m. yüksekliğe sahiptir. Tespit edilen iki kaide ise ince bir plintos üzerine kademeli olarak daralan düz profile sahiptir. Bunların yükseklikleri ise 0.36 m. dir. Kilise içerisinde bulunan sütunlar ise kireç taşından yapılmıştır. Tam ölçüye sahip olan sütunlar 2.50 m. uzunluğundadır. Sütun çapları yaklaşık olarak 0.52 m. dir. Sütunların üst kısımlarında başlığa geçişi vurgulayan hafif dışa çıkık bir bilezik yer alır. Kilise içerisinde iki plaster sütun da tespit edilmiştir. Kırılmış durumdaki bu sütunların nefleri belirleyen sütun dizilerinin başlangıcında yer aldığı önerilebilir. Sütunların üzerindeki oyuklar ise sütunlar arasında parapetlerin olduğuna işaret eder. Apsisin hemen önünde bir templan duvarı az da olsa izlenebilmektedir ayrıca apsinin içinde bir *synthronon* ait izler görülmektedir. İzler, *synthronon*un taştan yapıldığını göstermektedir.

Kilise ve çevresinde mezarlar tespit edilmiştir. Kilisenin apsininin bulunduğu alanın arkasında bulunan kayalık bölümde çok sayıda khamosorium mezar vardır. Ayrıca, avlunun büyük giriş kapısının hemen önünde taşlarla oluşturulmuş bir sanduka mezar da tespit edilmiştir. Kilisenin avlu duvarının kuzeybatı köşesindeki yamaçta ise ana kayaya oyulmuş tonozlu bir mezar da bulunmaktadır.

Kilisenin güney duvarının ana kaya zemin üzerine oturtulduğu ve bir teras aşağısında kilise ile bağlantılı çok sayıda mekanın olduğu görülür. Bu mekanların tamamı ana kayaya oyulmuş sarnıçlardır. Batıdaki mekanın üzeri tonozla kapalıdır fakat yandaki iki mekanın üst örtüsü görülmez, bunlardan birinin içinin sonradan eklenen bir kemer ve kapı lentosuyla farklı bir amaç için kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca Kilise içerisinde bulunan bir ambon sebebiyle 2001 yılında Mersin Müzesi tarafından bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir⁴⁴. Kazılarda, parça halinde kireç taşından yapılmış bir ambon tabanı, merdiven yan kısımlarına ve ambon üst kuruluşuna ait küçük parçalar ve payeler bulunmuştur. Ambon daire planlıdır, ortası içbükey tabanının üst kenarında dört yuva bulunmaktadır. Bunlar payeler için düşünülmüş olup, buluntular ambonun üst kısmının çokgen planlı olarak düzenlendiğini düşündürmektedir. Çoğu zaman bitkisel

⁴³ Hill, 1996: 247.

⁴⁴ Akcan ve Ergün, 2003: 176.

bezemenin üzerinde görülen kırmızı boya izi, üzerinin tamamen boyalı olduğunu göstermektedir. En alt sırada karşılıklı olarak düzenlenmiş yarım akanthus yaprakları ajur (deliği) tekniğinde işlenmiştir. Bunun üzerinde inci dizisine benzeyen bir sıra bordür yer alır. Bu dizinin üzerindeki bölümde ise yine ajur tekniğiyle yapılmış birbirine bağlı olarak kıvrılmış lotuslardan kalan boşluklara iki yaprak ve aralarına birer Arap Sümbülü adı verilen ve baharda bölgede yetişen mor renkteki bir bitki yerleştirilmiştir. Bunun üzerinde ise üç uçlu bir motiften oluşan bordür, üzerinde ise bazı harfleri anlaşılabilen yazıt bulunmaktadır.

ΗΘΗCO[T]OIC.....ΑΠΑΝΤΩΝ ΑΝΗ....

[βo] ήθησο[ν τ] θoίς [δoύλοισ] άπάντων άνή [θηκεν]

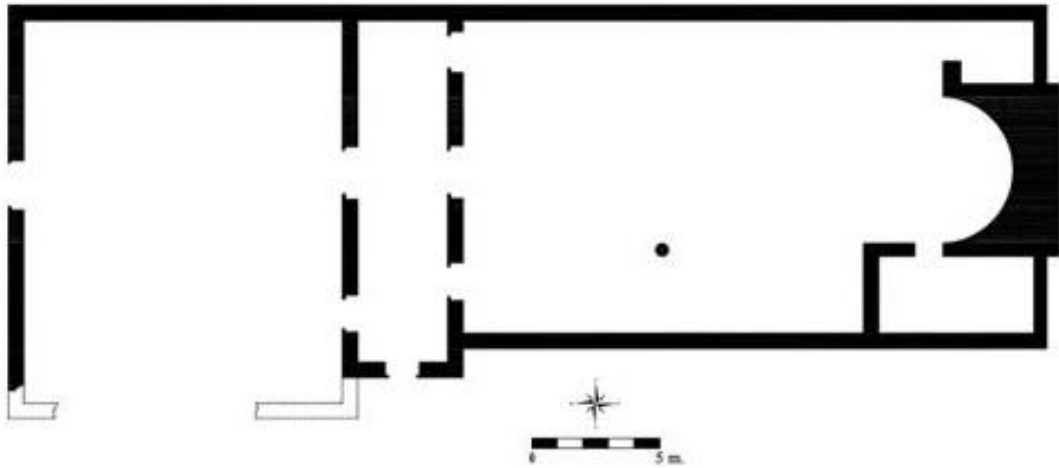
“...Kullarına yardım et hep beraber diktiler.....”

Yazıtın mevcut bölümünden anlaşılan, ambonun adak olarak birden fazla kişi tarafından yaptırıldığıdır. Kurtarma kazısı sırasında ortaya çıkan ambon A. Aydın tarafından yayınlanmıştır⁴⁵.

⁴⁵ Aydın, 2010: 341-342.

Şekil. 4.1. Tapureli Kilise A, genel görünüm

Şekil. 4.2. Tapureli Kilise A, plan çizim

Şekil. 4.3. Tapureli Kilise A, avlu giriş kapısı ve sağda ise narteks ve tribelon

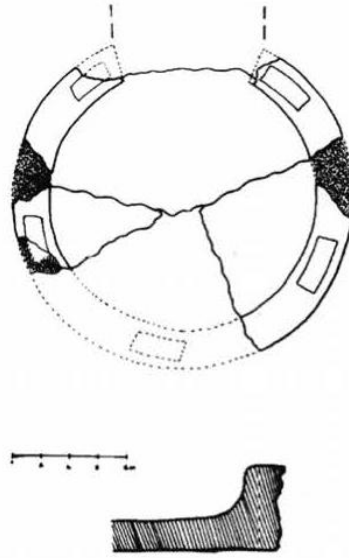
Şekil. 4.4. Tapureli Kilise A, narteks içindeki mezar ve kilise içindeki sütunlar

Şekil. 4.5. Tapureli Kilise A, kaideler ve stylobat sağda ise sütun kaidesi ve parapet yuvaları

Şekil. 4.6. Tapureli Kilise A, apsis ve *synthronon* sağda ise *khamosorium* mezar

Şekil. 4.7. Tapureli Kilise A, ambon (Alıntı: Aydın, 2003).

4.2. Tapureli Kilise B

Doğu Tepe'nin güney yamacında yer alan kilise yamaçtaki ana kaya da kullanılarak inşa edilmiştir. Daha önceki gezginler kiliseyi görmüşler ve hakkında bilgiler vermişlerdir. J. Keil ve

A. Wilhelm⁴⁶ kiliseyi 4. ve 5. yy a tarihlerken, M. Gough, yapının bölümlerinin poligonal duvarla inşa edildiğini belirtmiş ve erken 5. yy dan biraz daha önce olabileceğini önermiştir⁴⁷. Kilisenin önünde büyük bir avlu ve onun da önünde bir ön giriş bulunmaktadır. Kilisenin üç nefli bazilikal planlı olduğu anlaşılır ve naos apsis ile birlikte toplam 20 m. uzunluğa sahiptir.

Kilisenin batı ucunda avluya girişi sağlayan bir ön giriş yapılmıştır. Bunun giriş kapısı güney cepheye bakar. Muhtemelen yamaçtan kapıya bağlanan bir merdivenle giriş sağlanır. Kapı yıkılmıştır, bununla birlikte kapı üzerinde yer alan lento sahip olduğu profille dikkat çeker. Bu önde iki fascia ve üzerinde dışa çıkan bir profil barındırır. Kapı lentosunun altı bir tavan kaseti gibi bezenmiştir. Ortada ise bir rozet kabartması yer alır.

Bu ön girişten avluya geçit veren kapı ise sahip olduğu bezemeler ile dikkat çekicidir. Kapı lentosu profillendirilmiştir. En üstte dışa çıkıntı yapan saçak bölümü yer alır. Alt bölüm de ise floral süslemelerden ve bir yazıttan oluşan bir bezeme bandı vardır. Ortada ise bir rozet kabartması görülür. Bu ön giriş 1.70 m. genişlikte ve 2.40 m. yüksekliği korunmuştur. Kapı üzerindeki yazıtta Tribemis isimli bir archdeacon'dan (kilisenin patronu) bahsedilir⁴⁸:

Τριβემισ Ευγενίου του ευλαβ (εστατου) υποδιακων + ... ευξαμενος την ευχην
απεδωκα +

Kilisenin önünde geniş bir avlu vardır. Avlunun kuzey duvarı bu bölümdeki ana kaya kullanılarak oluşturulmuştur. Avlu içerisinde biri kuzey cephede diğeri ise hemen altında ana kayaya oyulmuş iki kaya mezar bulunur. ve bunlar muhtemelen daha erken dönemlerde yapılmış olmalıdırlar. Kuzey duvar boyunca çeşitli mekanların varlığına ait izler de tespit edilmiştir ancak tahribat sebebiyle plan çıkarmak mümkün değildir. Avlu duvarı tam dikdörtgen değildir ve güney cepheden dirsek yaparak topografyaya uydurulmuştur. Güney cephede bir giriş kapısı daha tespit edilmiştir. Bu kapı 1.40 m. genişlikte ve 2.06 m. yükseklikte korunmuştur. Bu kapının üzerinde de Tribemis isminin geçtiği bir yazıt daha yer almaktadır. Bu kapının kiliseye yamaçtan giriş verdiği ve bu sebeple merdivenli bir sokağa bağlandığı anlaşılır⁴⁹.

⁴⁶ Keil ve Wilhelm, 1931: 95-98.

⁴⁷ Gough, 1972: 200.

⁴⁸ Bent, 1890: 452; Hagel-Tomaschitz, 1998: 313. Lamos 8.

⁴⁹ Hagel ve Tomaschitz, 1998: 313.

Τριβειμς ο υποδιακων ευζ-
αμενος την ευχην απεδωκα.

Avlu içinde merkezde iki basamaklı bir taş kaide bulunur. Bu, üzerindeki kalıntılarla bir anıt sütuna ait olmalıdır. Kaide 2.50 x 2.50 m. ölçülerine sahiptir. İki basamaklıdır. Yanında yıkılmış şekilde duran sütunun ise uzunluğu tespit edilememektedir. Sütun parçaları etrafa yayılmış haldedir. Sütun 0.75 m. çapa sahiptir

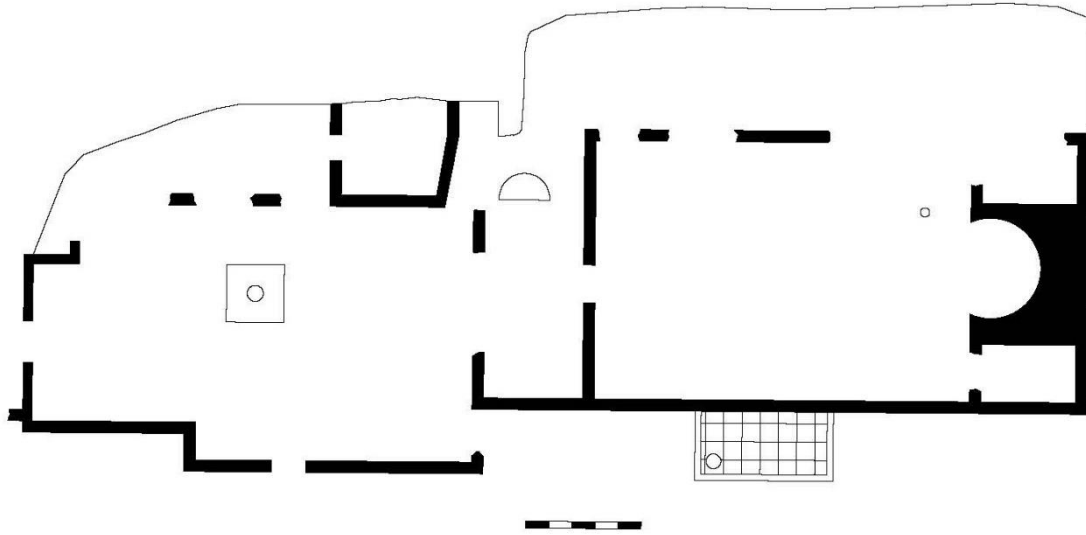
Avlu duvarı doğrudan narteks duvarına bağlanmaz. Narteks duvarı ile arasında bir açıklık yer almaktadır ve burada merdivenlerin varlığı tespit edilmiştir. Bu durum kilise avlusuna sarnıcın olduğu yamaçtan başka bir girişin varlığını gösterir. Kilisenin narteks bölümünün sınırları belli olsa da buradaki olması muhtemel tribelon tespit edilememektedir. Naosa geçiş ise tek bir büyük kapı ile sağlanır. Bu kapının lentosu üzerinde saç örgüsü (güyoş) motifi vardır. En üstte ise saçak bölümünün altına tavan kasetleri yapılmıştır. Bu kasetler içerisinde bir balık, bir rozet ve diğerinde muhtemel bir kuşun ayakları görülmektedir. Bununla birlikte tahribat sebebiyle diğer kasetler görülmez. Lentonun sağ üst köşesinde dikdörtgen bir niş vardır.

Naosun üç nefli olduğu anlaşılmaktadır. Güney duvar toprak altında kalmış olmakla birlikte yer yer izlenebilmektedir. Kuzey duvar ise tamamen ana kayadan oluşmuştur. Güney nefi oluşturan sıraya ait iki sütun, kuzey nefi oluşturan sıraya ait ise bir sütun *in situ* olarak korunmuştur. Naos içerisinde toplamda on sütun tespit edilmiştir. Bu sütunlar kireçtaşı malzeme kullanılarak yapılmıştır. Tam ölçüye sahip olan sütunlar ise 2.34 m. uzunluğundadır. Sütun çapları da yaklaşık olarak 0.45 m.dir. Kilise içerisinde tespit edilen iki sütun kaidesi ise 0.24 m. ve 0.22 m. yüksekliğe sahiptir.

Apsis korunmuş durumdadır ve 2.75 x 4 m. ölçülerindedir. Apsisin her iki yanındaki duvar çıkıntıları yan odaların varlığına işaret eder. Güneyde bir odanın varlığına ait duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Kuzey köşede ise bir mekan ve içindeki tonozun varlığı izlenmekle birlikte oda olarak tanımlamak mümkün olmamıştır. Güney duvarın önünde oldukça büyük boyutlu bir sarnıç yer almaktadır.

Şekil. 4.8. Tapureli Kilise B, genel görünüm

Şekil. 4.9. Tapureli Kilise B, plan çizim

Şekil. 4.10. Tapureli Kilise B, yazıtlı avlu giriş kapısı ve sağda avlu içerisindeki kaya mezar 1

Şekil. 4.11. Tapureli Kilise B, avlu içerisindeki kaya mezar 2 ve sağda avlu güney giriş kapısı- yazıtlı

Şekil. 4.12. Tapureli Kilise B, anıt sütuna ait platform ve sağda üzeri güyoş motifleriyle bezeli naosa geçiş kapısı

Şekil. 4.13. Tapureli Kilise B, nefler ve in situ sütun ve sağda apsis ve yan oda

4.3. Tapureli Kilise C

Kilise C, yerleşimdeki Doğu Tepe'nin kuzey yamacında yer almaktadır. Bu konumuyla, Kilise A'nın hemen altındaki yamaçta yer almaktadır. Kilise C hakkında J. Keil ve A. Wilhelm⁵⁰'in yaptıkları basit el çizimler bulunmaktadır.

Üç nefli, bazilikal plana sahip kilisenin güney kısmı kısmen kayaya oyulmuştur. Apsisten - nartekse kadar 32 m. uzunluğunda olan kilise, 12 m. genişliğindedir. Kilisenin naosunun önünde bir narteks ve onun önünde nartekse girişi sağlayan tribelon vardır. Önde ise bir dış narteks bulunur. İç narteks genişliği 2.86 m. dir. Dış narteks genişliği ise 3.68 m. dir. Narteksin doğu tarafında geniş kemerli bir açıklık bulunmaktadır ve burası dış nartekse girişi de sağlar. Benzer yapılanma Korykos'taki Manastır Kilise'sinde de bilinir⁵¹. Buradaki dış narteks kışın burada yaşayanların korunması için düşünülmüş olmalıdır. Narteks batı duvarında muhtemelen üç kapı açıklığı vardır. Ancak avlunun içinde bu dış nartekse ait duvarlar yıkılmış durumdadır. Bunun batısında ise 11.30 x 10 m. ölçülerinde geniş bir avlu yer almaktadır ve bu avlu duvarla çevrelenmiştir.

Naosun uzunluğu 16 m. dir. Kilise içerisinde kırık sütunlar ve sütun kaideleri vardır ve bu nedenle kilisenin üç nefli bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nefleri oluşturan sütunlar T şekilli sütun ayağı ile başlar ve sütunlarla devam eder. Nef sırasını oluşturan sütun sırası tespit edilememektedir ancak dört sütundan oluştuğu düşünülmektedir. Sütunların üzerinde kemer atıkları yer almaktadır. Naosun girişindeki T şekilli kemer ayakları hem kuzey-güney hem de doğu-batı yönlü kemerlerin var olduğuna işaret eder. Kuzey-güney yöndeki kemerler

⁵⁰ Keil ve Wilhelm, 1931: 97.

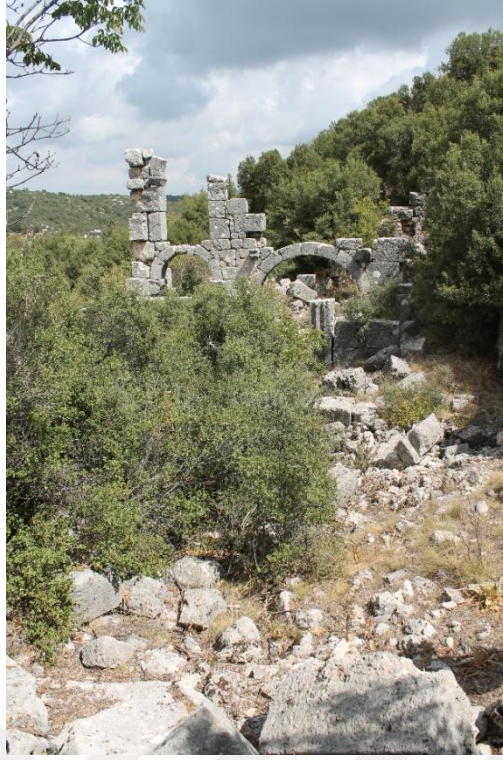
⁵¹ Hill, 1996: 248.

yan nef ve ana neflere girişi vurgulamak için yüksek yapılmıştır. Ana nefin önündeki kemer geniştir ve T şekilli kemer ayağının altındaki bir ayağa oturtulmuştur. Yan nef kemerlerinin oturduğu ayak ise T şekilli kaidenin üzerinde başlık şeklinde yer almaktadır. Kemerlerin başlangıcını oluşturan T şekilli sütun ayağının üzerindeki başlıklar korunmuştur ve bunlar profillidir. Bu profiller üstte bir silmeyle başlar ve bunun altında iki fascialı bir profille tamamlanır.

Yan neflerin üzerlerinde ikinci bir katın varlığı görülür ve kemerin hemen üzerinde var olan kapı kemerli kapı bu kata girişi sağlar. Orta nef ise muhtemelen tek katlıdır. Güney yan nefin üzerindeki ikinci katın üzerinde bir giriş kapısı bulunmaktadır. Kilisenin teraslı bir araziye yapılmış olması sebebiyle bu kapının dışa açıldığı yer ile kilisenin ikinci katı aynı seviyede yer almaktadır. Bununla birlikte apsisin yan odalarına ait kanıt tahribat sebebiyle tespit edilememiştir. Güney bölüm ise ana kayaya oyulmuştur. Kilisenin duvarları büyük kesme taşlardan oluşturulmuştur. Bu duvar örgüsü hem içte hem de içteki kemer ayakların örgüsünde kullanılmıştır. Apsis bemaadan içeriye 5 m. uzunluğunda ve 3.50 m. genişliğindedir. Apsisin önüne bir duvar inşa edilerek kapalı bir mekan görüntüsü yaratılmıştır. Bu bir bema alanıdır. Buraya güney- kuzey ve batıdan bir giriş verilmiştir. Bu, 5 x 5 m ölçülerinde kare bir odadır. Suriye etkili bölge kiliselerinde sıklıkla görülen bu bema özelliği bu kilisede de kullanılmıştır. Apsisin güney doğusunda ve kuzeyinde bir açıklık yer alır. Ayrıca apsisin hemen önünde iki ayak tespit edilmiştir. Bu ayaklar apsisin önünde kemerli bir yapılanmaya işaret eder.

Avlunun giriş kapısının önünde bir açıklık bulunur. Bu, dıştan kemerli bir ön cepheye sahiptir ve kilisenin avlusunun önündeki alana girişi sağlar. Burası kilisenin güney duvarıyla paralel giden bir duvarla çevrelenmektedir ve muhtemelen bir ön avlu ya da avluya giriş alanıdır. Bu alanda üç basamaklı büyük bir platform yer almaktadır. Bu, avludaki anıt sütuna işaret eder. Anıtın platformu 3.60 x 5 m. ölçülerinde ve 1.20 m yüksekliğindedir. Bunun üzerinde yerel kireçtaşından büyük boyutlu bir sütun yer alır. Sütunun yüksekliği 1.80 m civarında çap ise 0.53 m ölçülerindedir. Sütun başlığı çapı 0.52 m. ve kaide 0.40 m yüksekliğinde çapı ise 0.55 m civarındadır. Bugün bu parçalar yıkılmış halde anıtın yanında yer almaktadır.

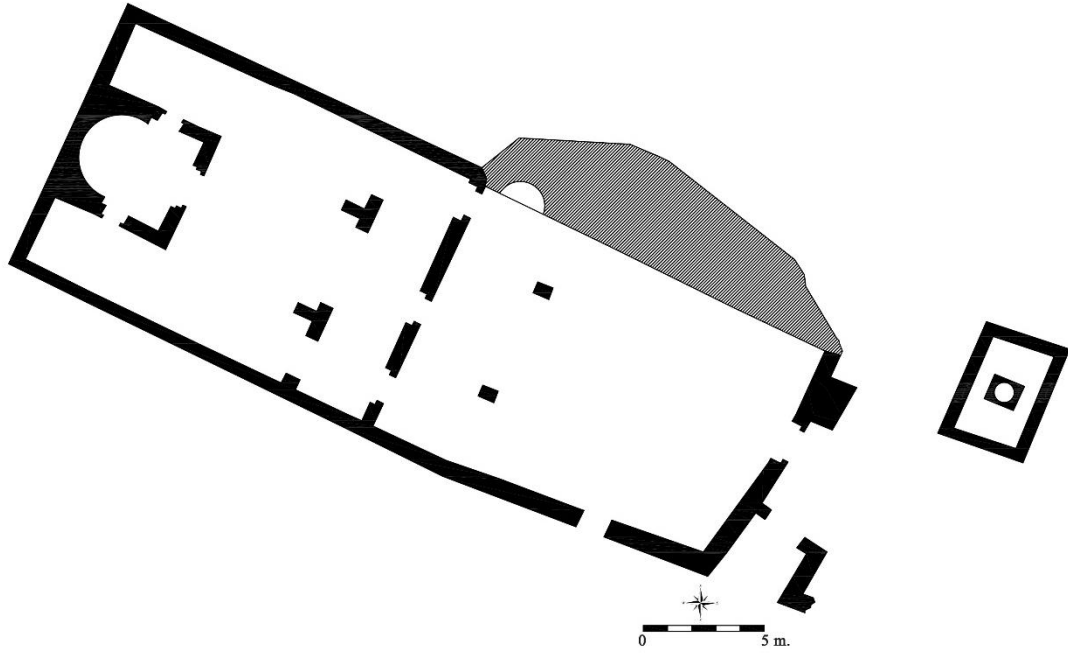
Kilisenin dış narteks içerisinde kilisenin güney duvarını oluşturan ana kaya içerisinde bir kaya mezar da tespit edilmiştir.

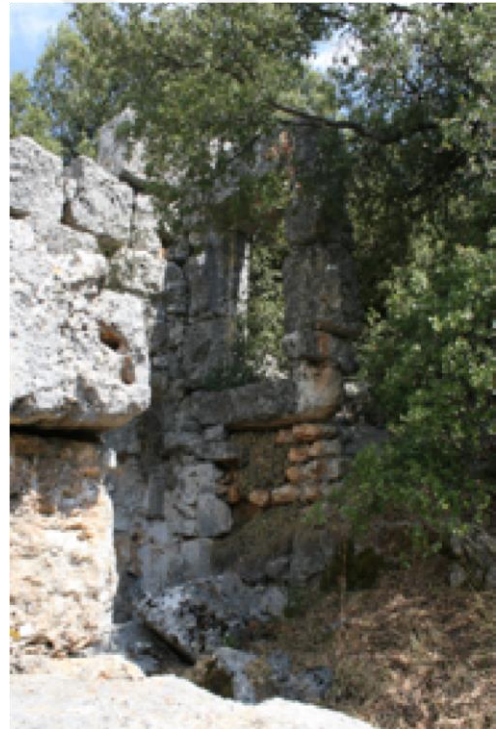
Şekil. 4.14. Tapureli Kilise C, genel görünüm

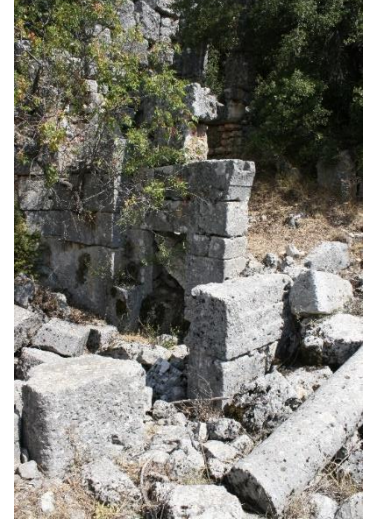
Şekil. 4.15. Tapureli Kilise C, iç narteks ve sağda T şekilli ayaklar ve profilli başlık

Şekil. 4.16. Tapureli Kilise C, plan çizim

Şekil. 4.17. Tapureli Kilise C, yan neflerin üzerinde ikinci bir kata ait kap ve sağda güney yan nefin üzerindeki ikinci katın giriş kapısı

Şekil. 4.18. Tapureli Kilise C, apsis ve apsisin önündeki bema duvarları

Şekil. 4.19. Tapureli Kilise C, anıt sütun platformu ve sütun başlığı

Şekil. 4.20. Tapureli Kilise C, güney duvar içindeki mezar

4.4. Tapureli Kilise D

Kilise Doğu Tepe'nin batı yamacında yer alır ve bu konumuyla Kilise C ile çok yakındır. J. Keil ve A. Wilhelm bu kilise hakkında verdikleri bilgide, apsinin 5.7 metre genişliğinde olduğunu ve yaklaşık 80 metre batısında bir avlu olduğunu bildirirler; bu kilise için de elle yaptıkları çizimleri yayınlarlar⁵².

Tamamen yıkılmış durumdaki Kilise D tribelondan kuzey apsinin arkasına kadar yaklaşık olarak 25 m uzunluğa ve 21 m genişliğe sahiptir. Kilisenin yan apsininin bir parçası ve neflere ait sütunlar ile yan girişlerin temel izleri izlenebilir haldedir. İzlenebilen materyal kilisenin üç nefli bir plana sahip olduğuna işaret eder ve neflerin sütunlardan oluşan sıralarla ayrıldığı anlaşılmaktadır. Kilisenin kuzey duvarına ait izler de tespit edilebilmektedir. Bu durum yan nef genişliği hakkında bize veri sağlar. Buna göre kuzey yan nef 7.12 m. ölçülerindedir. Güney yan nef aralığı 4.20 m ölçülerindedir.

Kuzeydeki sıraya ait üç sütun kaidesi *in situ* olarak tespit edilmiştir. Bu kaideler ait sütunlar da yıkılmış şekilde bu alanda bulunmaktadırlar. Sütunlar 1.88 m yüksekliğe sahiptir. Mevcut buluntular sütunların bir kaide üzerinde yer aldıklarına, sütun ile birleşik üzeri kare bir plaka şeklinde görünen bir başlığa sahip olduklarına işaret eder. Ayrıca, sütunların üzerinde kemerlerin yer aldığına işaret eden çok sayıda kemer ayağı da tespit edilmiştir. Güney nefte ait bir stylobat da tespit edilmiştir ve bu stylobat üzerinde duran sütunların oldukları yerde yıkıldıkları görülür. Burada çok sayıda kalın ve oldukça yüksek sütun bulunmaktadır. Güney nefte yer alan sütunların bir kaide üzerinde yer aldığı ve sütun ile birleşik başlıklara sahip oldukları görülmektedir. Bu başlıklar bezemesizdir ve kare bir abakustan oluşan forma sahiptirler. Abakusun hemen altında dışa taşkın bir profil yer alır. Bu durumda stylobatın üzerinde kaidersiz bir şekilde duran sütunların başlık ile birlikte 3.50 m yüksekliğe sahip oldukları belirlenmiştir.

Güney nefi oluşturan sütunların sahip oldukları uzunluk ile kuzey neftekiler arasında farklılık vardır. Bu sebeple kuzey nefte yüksekliği eşitlemek için sütunlar üzerinde kemer atıklarının kullanıldığı buna karşın güney nefte bunun olmadığı görülmektedir. Bu sebeple bu kilisenin ikinci bir yapı evresine sahip olduğu düşünülmelidir.

⁵² Keil ve Wilhelm, 1931: 97.

Kilisenin batısında naosa girişin bir tribelonla sağlandığı tespit edilmiştir. Buna ait güney ve orta kapı korunmuş durumdadır, kuzey kapının da kalıntıları görülmektedir. Nartekse ait kalıntıların tespiti ormanlık alandan ötürü mümkün değildir. Buna karşın öndeki avludan nartekse güneyden bir giriş verildiği, buradaki kapı lentolarından anlaşılmaktadır. Kilisenin bu bölümündeki avlunun sınırları ve ölçüleri dolgu ve orman sebebiyle tespit edilememektedir ancak hemen narteksin önünde 7.30 x 5.30 m ölçülerinde bir sarnıç görülmektedir.

Şekil. 4. 21. Tapureli Kilise D, güney nef sütunları ve başlıklar, sağda ise tribelon kapısı

Şekil. 4.22. Tapureli Kilise D, in situ sütun kaidesi

4.5. Tapureli Kilise E

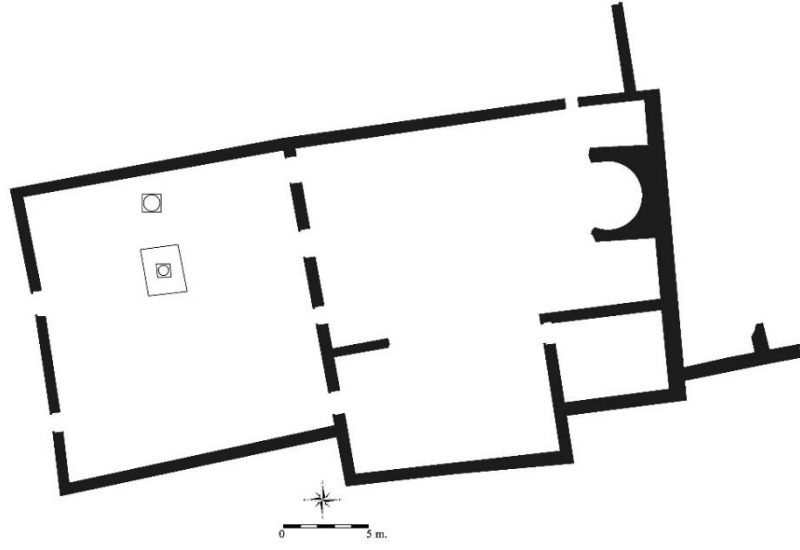
Kilise E yerleşimdeki Doğu Tepe'nin kuzey yamacında yer almaktadır. F. Hild ve H. Hellenkemper tarafından 5. yy a tarihlenir ve bir grup evin (ya da villa rustica) yanında yer aldığı belirtilir⁵³.

Kilise 30.5 m uzunluğunda ve 19.70 m. genişliğindedir. Araziye uydurulmaya çalışılmasından dolayı kuzey duvarı eğri yapılmıştır. Kilisenin neflerine ait sütun parçaları tespit edilmiştir. Bu durumda yapının üç nefli bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sütun başlıkları ve kemerlere ait parçaların varlığı da naostaki mimari hakkında bilgi sağlar. Kilisenin yapımında apsiste ve dış duvarda küçük kesme taş kullanılırken kilisenin güneyindeki yan odayla kiliseyi ayıran duvarın yapımında büyük kesme taşlar kullanılmıştır. Naosa giriş bir tribelonla sağlanır ve buna ait üç kapı da korunmuş durumdadır. Nartekse ait iz tespit edilememiştir. Apsis iyi korunmuş durumdadır ve 4 m. çapa sahiptir. Ancak apsin yanındaki odalara ait izler dolgu sebebiyle tespit edilememiştir. Güney duvarın yanına avludan giriş verildiği anlaşılan mekanlar eklenmiştir. Arka tarafta apsisle aynı hizada bir arka odanın varlığı izlenmektedir. Kilisenin neflerine ait sütun parçaları da tespit edilmiştir. Ayrıca sütun başlıkları, kemerlere ait parçalar da naostaki mimari hakkında bilgi sağlar.

Kilisenin önünde 16 x 15 m. ölçülerinde bir avlu bulunur ve avluyu çevreleyen duvarlar izlenebilmektedir. Avlunun ortasında bir platform ve üzerinde sütun yerleştirilen bir anıt olduğu anlaşılmaktadır. Anıt sütuna ait iki basamaklı platform 2.20 x 2.90 m. ölçülerindedir. Anıt sütuna ait parçalarda bu alanda tespit edilmiştir.

Kilisenin üzerindeki yamaçta kesme blok taşlarla yapılmış çok sayıda mekan bulunmaktadır. Kilisenin üst kısmında yer alan bu konutlar sıralı biçimde dört mekandan oluşur. Yapımlarında büyük kesme taşlar kullanılmıştır. Bir üst terasta ise benzer özelliklere sahip tek bir konut yer almaktadır ve bu da içteki kemer atkısıyla korunmuştur. Sonraki bir aşamada kilisenin buraya inşa edildiği ve bu konutların da kilisenin bir parçası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Konut 1 içerisinde ana kayaya oyulmuş olan üçgen alınlıklı niş içerisinde bir kartal kabartmasının bulunması bu konutların erken kullanımlarına işaret eder.

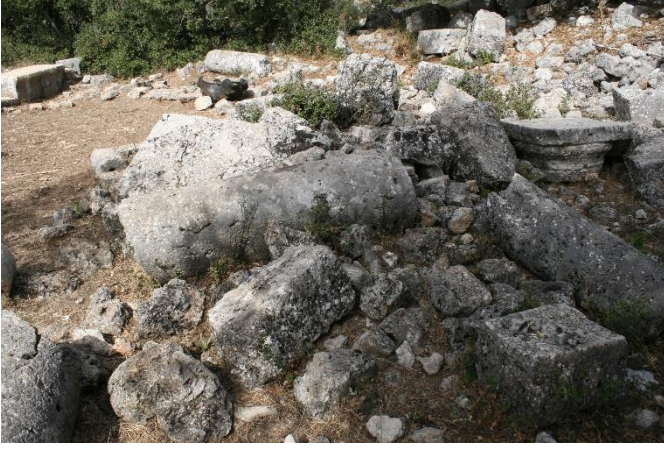
⁵³ Bu kilise hakkında, Hild- Hellenkemper'in burada bir kilise olabileceğinden bahsetmesi dışında yayın bulunmamaktadır. Hild ve Hellenkemper, 1990: 426.

Şekil. 4.23. Tapureli Kilise E, kilise plan çizimi

Şekil. 4.24. Tapureli Kilise E, yan odayla kiliseyi ayıran duvar

Şekil. 4.25. Tapureli Kilise E, anıt sütun platform ve sütun parçaları, sağda ise kilisenin üst yamacındaki mekanlar

4.6. Tapureli Kilise F

Kilise F, antik yerleşimde sürdürdüğümüz araştırmalar sırasında yeni tespit edilmiştir.. Yerleşimdeki Güney Tepe'nin vadiye bakan kuzey yamacında yer alan yıkılmış durumdaki kilisenin planı temel seviyesinde izlenebilmektedir. Bununla birlikte naosa girişte bir tribelonun varlığı net şekilde görülmektedir ve ortada bulunan kapıya ait bir bloğunun üzerinde haç motifi bezemesi bulunmaktadır. Kilisenin üç nefli olduğu ve bu neflerin sütun sıralarıyla ayrıldığı etrafa yayılmış sütunlardan anlaşılmaktadır. Kilisenin kuzey duvardan güney duvara kadar olan mesafesi 12 m.dir. Orta nef genişliği ise 4.70 m. dir. Nefleri birbirinden ayıran sütunlar yere düşmüş haldedir. Kilise içinde 19 sütun tespit edilmiştir. Kilisenin naosu içerisinde bir sütun başlığı ve kilisenin kuzey ve güney neflerinde sütun sıralarının başladığı bölümde kare biçiminde birer sütun altlığı bulunmaktadır. Naosta ve neflerin başladığı yerlerde kare biçiminde sütun altlıkları tespit edilmiştir. Bunlar 0.45 m. yüksekliktedir. Tespit edilen diğer iki örnek ise farklı bir profile sahiptir ve bunlarda altta ince bir plinthos, üzerinde dış bükey bir profil ve silme, üstte bir iç bükey profil ve bunun üzerinde de ince bir gövde çıkıntısı yer almaktadır.

Apsis 4.74 m açıklığa sahiptir fakat içi yıkıntı ile doludur. Bununla birlikte, apsisin duvarında 2.07 m. yüksekliğinde ikiz pencerenin varlığı görülebilmektedir. Apsisten kilisenin giriş kapısına kadar olan mesafe ise 17 m. dir. Yan odalara sahip apsisin yanındaki kapı lentoları iki tarafta da korunmuş durumdadır fakat bu odalara dair bir iz görülmemektedir. Dikdörtgen

planlı yapının önündeki avluya ait kanıt tespit edilmiştir. Bu avluya ait duvarın 12.80 m. lik bölümü izlenebilmektedir. Kuzeye bakan kısımda kilisenin kapısının yakınında bir sarnıç bulunmaktadır.

Şekil. 4.26. Tapureli Kilise F, naos içindeki sütunlar ve sağda sütun kaideleri

Şekil. 4.27. Tapureli Kilise F, tribelon sağda ise kapı lentosu

Şekil. 4.28. Tapureli Kilise F, apsis kalıntıları, sağda ise apsisde yer alan ikiz pencere

4.7. Tapureli Kilise G

Kilise G Antik yerleşimde sürdürdüğümüz araştırmalar sırasında yeni tespit edilmiştir. Güney Tepe akropolündeki yapının sahip olduğu özelliklerle bir kiliseye ait olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte mimari özellikler burada farklı bir yapının da varlığına işaret eder. Kilise muhtemelen buradaki başka bir yapının üzerine yapılmıştır. Her ne kadar gerek yıkıntı gerekse de ormanlık alan sebebiyle kilisenin planını anlamakta sıkıntılar olsa da narteks giriş kapıları ve yan mekanlara ait temellere ait bazı duvarları takip edebilmek mümkün olmuştur.

Ana yapı kemerli büyük bir girişe sahiptir ve dikdörtgen planlı olduğu görülmektedir. Yapının 27x17 m. ölçülere sahip olduğu dört tarafını çevreleyen duvarlardan anlaşılabilir. Kilisenin ise bu dikdörtgen yapının içinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapının bütün duvarları kullanılmamıştır. Yapının büyük kesme blok taşlardan yapılmış güney duvarı yamaçta yer almaktadır ve konumu itibarıyla yer yer kemerli desteklerle üst yapı sağlamlaştırılmıştır. Bununla birlikte, ana yapıyı çevreleyen bu güney duvarının kilise yapımında kullanılmadığı anlaşılmaktadır. İçte yeni bir güney duvar inşa edilmiştir ve yapının genişliği azaltılarak bu alan bir güney koridor olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Tespit edilen plana göre, kilisenin önünde dar bir narteks yer almaktadır. Narteksten naosa geçişi sağlayan iki kapı tespit edilmiştir ve ana kapı apsisle aynı hizadadır. Buna karşın muhtemelen olması gereken üçüncü bir kapıya ait iz bulunamamıştır. Apsis ve diğer yapılanmaya ait iz yoktur sadece apsisin arkasında pencere olarak kullanıldığı düşünülen bir açıklığa ait kanıt tespit edilmiştir. Kilisedeki zemin döşemesine ait çok sayıda *opus sectile* de alanda bulunmuştur.

Ayrıca, kiliseye giden bir antik cadde vardır ve bunun kilisenin girişine kadar ilerlediği görülür. Kilisenin önünde tek kemerli bir propylonun varlığı, antik caddenin bunun içinden geçerek kilisenin girişine kadar ilerlediğini göstermektedir.

Şekil. 4.29. Tapureli Kilise G, duvar kalıntıları ve en sağdaki ise yamaç desteği

Şekil. 4.30. Tapureli Kilise G, *Opus Sectile*ler ve sağda Kilise G nin genel görünümü

4.8. Kilise H

Kilise H, antik yerleşimde sürdürdüğümüz araştırmalar sırasında yeni tespit edilmiştir. Yerleşimdeki Batı Teppe'nin en ucunda vadi kenarına yakın bir noktada yer alan kilisenin özellikle apsis bölümü iyi korunmuş durumdadır. Elde edilen veriler yapının üç nefli bir plana sahip olduğunu gösterir. Neflerin sütun sıralarıyla birbirinde ayrıldığı *in situ* durumundaki sütunlardan anlaşılmaktadır ve iki sütun arası genişliğin 3.88 m. olduğu tespit edilmiştir.

Yapının apsisten girişe kadar olan uzunluğu 16.28 m. dir. Yapının önünde bir nartekse ait izler görülebilmektedir ve bu narteksin kuzey kısa kenarında bir giriş kapısının varlığı da tespit edilmiştir. Narteksten naosa geçiş bir tribelonla sağlanmaktadır. Tribelon duvarın korunan uzunluğu 8.60 m. dir. Bu girişin önünde bir sokağın olduğu görülür. Ancak bir avluya ait kanıt tespit edilememiştir ve bir avlu için yeterli alan olmadığı da görülmektedir.

Apsisin her iki yanında yer alan kapı açıklıkları buralardaki odaların varlığına işaret eder. Kuzeydeki kapı iyi korunmuştur ancak arkadaki plan anlaşılammamaktadır. Güneydeki odanın dışa açılan kapı lentoları da korunmuş durumdadır. Kilisenin güneyinde çok sayıda yan mekanın varlığı görülmekle birlikte kot farkı ve ormanlık arazi sebebiyle bu yapıların planlarının ve işlevlerinin açıklanması mümkün değildir.

İyi korunmuş durumdaki apsinin genişliği 3.95 m. dir. Kilise içerisinde üç sütun başlığına ait parçalar tespit edilmiştir ve korunmuş olan bir sütun başlığının yüksekliği 0.38 m. çapı da 0.48 m. dir. Kilise H içinde üç sütun kaidesi de tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi *in situ* olmasına karşın toprağa gömülü olması sebebiyle tanımlanamamaktadır. Açığındaki diğer örnek ise bunlar hakkında genel bir bilgi sağlar. Bu, altta ince bir plinthos üzerinde bir torus ve trokhilostan oluşan bir profil ve bunun üzerinde düz bir gövdeye sahiptir. 0.40 m. yüksekliğindedir ve 0.35 m. çapa sahiptir.

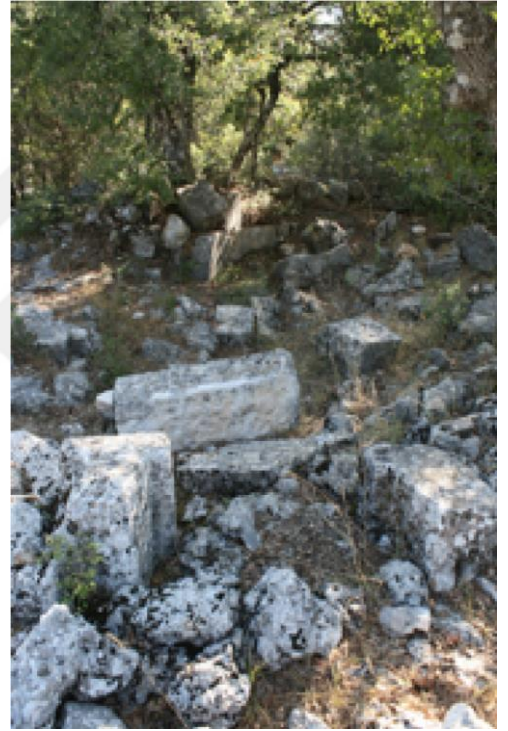
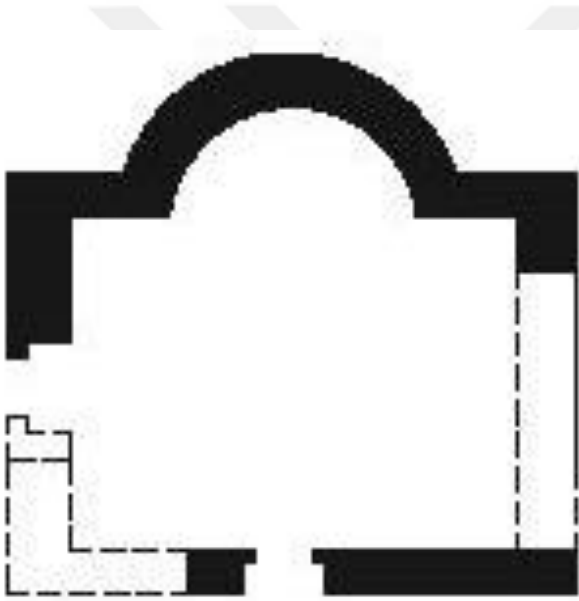
Şekil. 4.31. Tapureli Kilise H, apsis ve sağda yan duvar

Şekil. 4.32. Tapureli Kilise H, in situ sütun kaidesi ve sağda kilisenin tribelon girişi

4.9. Şapel

Yerleşimde bir de şapel tespit edilmiştir. Bu tür şapeller, büyük kiliselerin içinde bir azizin adına ayrılmış küçük ibadet yerleri olabileceği gibi, özellikle kırsal alanlarda ve küçük yerlerde veya yol kenarlarında dinsel ihtiyaçları karşılamak için yapılmış dua etme ve mum yakma yerleri olarak da karşımıza çıkarlar. Tespit edilen şapel Güney Tepe'nin batısında, tarım arazilerine yakın bölgede yer almaktadır. 8 x 5.92 m. ölçülerindeki şapel temel seviyesinde korunmuştur. Bununla birlikte özellikle apsise ait duvarlar görülmektedir ve apsis genişliği 3.50 m. dir. Batı kısmında kapı açıklığı mevcuttur.

Şekil. 4.33. Tapureli Şapel, plan çizim ve sağda genel görünüm

5. BÖLGE ÖRNEKLERİ IŞIĞINDA TAPURELİ KİLİSELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Konum, Plan ve Yapı Tekniği Açısından Tapureli Kiliseleri

Tapureli'ndeki kiliselerin yerleşimin içine dağıldıkları görülmektedir. Yerleşimin kurulu olduğu üç tepenin de kiliselere ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır. Bazı kiliseler bu tepelerin zirvesinde kurulmuşlardır. Kilise A, yerleşimdeki Doğu Tepe üzerinde yer alır ve burası konum olarak yerleşimdeki en yüksek noktalardan birisidir. Kilise G, Güney Tepe'nin üzerinde bulunmaktadır ve bu akropole giden ve kiliseye bağlanan bir antik cadde ve propylonun tespit edilmiş olması, bu tepenin kutsal amaçlar için kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir. Benzer şekilde, Batı Tepe'nin en ucunda vadi kenarına yakın bir noktada Kilise H'nin tespit edilmesi de yerleşimdeki akropol konumlarının kilise yapımı için değerlendirildiğini gösterir. Tapureli'ndeki kiliselerinde topoğrafik şartlarla uyum içinde yapıldıkları, yerleşimin yüksek noktalarına özellikle yerleştirildikleri ve bazı durumlarda ise yerleşimin içinden geçen antik yola hakim noktalara kurulduğu görülür. Yakın bölgede bu şekilde çok sayıda kiliseye sahip Korykos antik kenti ve Kanytellis yerleşimi bilinir. Korykos'daki kiliseler kente hakim yamaçlar üzerinde kurulmuştur. Kanytellis'de ise yerleşimin merkezindeki obruğun kenarında yer almaları, kiliselerin konumlarının vurgulanmak istenmesiyle bağlantılı olmalıdır.

Tapureli'nde, Doğu Tepe'nin eteklerinin kiliselerin yapılması için yoğun şekilde kullanıldığı görülür. Bu alanlar aynı zamanda Geç Antik Dönem yerleşiminin kalıntılarını barındırır. Kilise B, Doğu Tepe'nin güney yamacında yer alır ve inşasında yamaçtaki ana kaya da kullanılmıştır. Doğu Tepe'nin kuzey yamacında ise Kilise C ve Kilise E bulunmaktadır. Benzer şekilde, Kilise C'nin yapımında yamaçtaki ana kaya da kullanılmıştır. Doğu Tepe'nin batı yamacında ise yıkılmış durumdaki Kilise D bulunmaktadır. Kilise E'nin ise buradaki yamaca uydurulmaya çalışılmasından dolayı kuzey duvarı eğri yapılmıştır.

Yerleşimde tespit edilen kiliselerin tamamı üç nefli bazilikal plana sahiptirler. Genel olarak bütün kiliselerde nef oluşumu izlenebilmektedir. Ayrıca bazı kiliselerde koridor oluşumu da vardır. Kilise A tahrip görmüştür fakat içeride bulunan yıkık haldeki sütun parçaları kilisenin iki sıra sütunlu ve üç nefli olduğunu kanıtlamaktadır. Kilise B içerisindeki *in situ* bir sütun gövdesi ve etraftaki sütun parçaları üç nefli bazilikal plana işaret eder. Kilise C'nin, iyi korunmuş iç yapılanmasındaki sütun ve sütun kaideleri üç nefli, bazilikal planı gösterir. Kilise D tamamen yıkılmış olmasına karşın, yan apsisinin bir parçası ve neflere ait sütunlar ile yan girişlerin temel izleri izlenebilir haldedir. Bu bakımdan kilisenin üç nefli ve bazilikal planlı olduğu düşünülmektedir. Kilise E, üst kısmında evlerin bulunduğu bir alan da yer almaktadır. Kiliseye ait sütunlar fazlasıyla tahrip durumdadır fakat neflere ve apside ait izler takip edilebilmektedir. Kilise F, Güney Tepe'de alt yamaçta yer almaktadır. Kilise içindeki sütunlar oldukça tahrip

olmuştur fakat yine de kilisenin yerdeki sütunlardan ötürü üç nefli bazilikal bir plana sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kilise G, Güney Tepe akropolünde yer alır. Kilise yoğun tahrip ve moloz yığını içindedir. Kilise H, Batı Tepe üzerinde yer alır ve içinde bulunan *in situ* durumundaki sütunlardan dolayı kilisesinin üç nefli bazilikal plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kilise A'nın güneyinde koridor vardır. Bu koridor kilisenin yan odasına girişi ve ayrıca kiliseye güneyden girişi sağlar. Bu koridor bir yan mekan özelliği gösterir.

Dağlık Kilikia bölgesinde MS 5. yüzyılın sonu 6. yüzyılın başlarında görülen imar etkinlikleri içerisinde çok sayıda ve farklı boyutlarda kiliselerin yapıldıkları bilinmektedir. Dağlık Kilikia bölgesinde ve İmparatorluğun geri kalanında olduğu gibi pagan dinlerinin tamamen yasaklanmasının ardından yapılan kiliseler plan açısından incelendiğinde çeşitlilik göstermektedirler. Özellikle, üç nefli bazilikal planlı kiliselerin bölgede sıklıkla karşılaşılan kilise planı olduğu görülmektedir. Bu bazilikal formlar MS 5. ve 6. yüzyıllarda yoğun olarak yapılmıştır. Tapureli kiliseleri de plan açısından bu dönem bölge kiliseleriyle benzerlik taşımaktadır.

Tapureli Kiliselerinde yoğun bir tahrip olsa da taşıyıcı elemanların izleri görülmektedir. Sütunlar ve kemerler taşıyıcı unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kiliselerin tamamında neflerin sütun dizileriyle ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu sütunlara ait kaide ve başlıklar kayda geçirilmiştir. Kiliselerin çoğunda sütun başlıklarının üzerinde kemerlerin olduğuna dair kanıt bulunmaktadır. Kilise A da, tespit edilen kemer bloğu parçaları sebebiyle, taşıyıcı eleman olarak kemerlerin kullanıldığı düşünülmektedir. Benzer şekilde, Kilise B, C, E, F, G içinde de kemer blokları tespit edilmiştir ve bu kiliselerin de taşıyıcı unsur olarak kemer kullandığını bilmekteyiz. Kilise H için tespit edilen buluntuların sınırlı olması sebebiyle yorum yapmak mümkün değildir.

Kilikia Bölgesindeki kiliselerde üst yapının taşınmasını sağlayan taşıyıcı elemanlar çeşitlilik gösterir bunlar; sütunlar, kemerler ya da ayaklardır. Bazilikal planlı kiliselerde destek olarak sütunların kullanımı Kilikia ve Isauria Bölgesi'nde 5. yüzyıl boyunca devam etmiştir. 6. yüzyılda da bir süre yapılmıştır⁵⁴. Bazilikal kiliselerde destek amaçlı sütun ya da paye kullanımı bölgedeki Kanytellis, Işıkkale, Karakabaklı örneklerinde olduğu gibi birçok kilisede görülür⁵⁵.

Ana Apsis ve Yan Odalar: Tapureli kiliselerinde apsis ve yan duvarlarda pencere açıklığı vardır. Yerleşimdeki kiliselerin hemen hepsinde apsis ayaktadır ve izlenebilmektedir. Kilise C ve Kilise F de ayrıca apsis kısmın da ikiz pencere bulunduğu da tespit edilmiştir. Ayrıca, kiliselerde korunan kalıntılardan yan odaların varlığına ait kanıtlar da tespit edilmiştir. Kilise A'nın apsisini

⁵⁴ Aydın, 1999: 55.

dıştan bir bema duvarı çevreler ve tahrip olmuş olsa da yan odaların olduğu düşünülür. Kilise B'de de apsis dışardan bir bema duvarıyla çevrenir ve yan odalardan birinin izleri takip edilebilmektedir. Kilise C'de ise apsis ayaktadır ve arkadan bir bema duvarı ile kapatılmıştır. Yan odaya dair izler vardır ve ayrıca apsisin yanında kapı açıklığı bu yan odaya dair bir izdir. Kilise D yoğun tahrip görse de apsisin güneyinde bir yan oda olabileceğini düşündüren izler vardır. Kilise E'de ise güney yan odaya dair bir iz bulunmuştur.

Kuzey Suriye ve Bölge kiliselerinde apsis ve yan odalar doğuya doğru ilerler ve dıştan bir bema duvarıyla sınırlandırılır. Bölgedeki kiliselerde bema duvarı ile çevrenmiş kiliselere örnek olarak Kanytellis' deki 4 Numaralı Kilise, Öküzlü ve Köşkerli'deki kiliseler örnek gösterilebilir. Dışarıdan düz bir yapı gibi görünen ve dış tehlikelere karşı kendini korumak adına yapılan bu Suriye tipi örnekler Kilikia bölgesi kiliselerinde de görülmektedir. Tapureli yerleşiminde de birçok kilise de bu bema duvarlı kilise uygulamasını görmek mümkündür. Kilise A, Kilise B, Kilise C, Kilise D, Kilise E, Kilise F de bu uygulama karşımıza çıkar. Kilise G tahrip olduğu ve duvarlarını takip etmek zor olduğu için, Kilise H'de ise toprak altında kalan apsisinde dolayı dış cepheyi izleyemediğimiz için bir bema duvarından söz etmek zordur.

Narteks - Girişler: Tapureli Kiliselerinde narteksin bulunduğu görülür. Bir örnekte ise Hatta iç ve dış narteks birlikte yer almaktadır. Yerleşimdeki kiliselerde çeşitli yan girişlerin de varlığı tespit edilmiştir. Kilise A'nın dar bir narteksi bulunmaktadır ve nartekse giriş batı duvarının üzerindeki iki kapı ile sağlanır. Kiliseye geçiş ise bir tribelon aracılığıyla sağlanır. Gerek avlunun gerek narteksin gerekse de kilisenin ana giriş kapıları aynı aks üzerine inşa edilmiştir. Narteksin güney duvarı üzerinde güney yamaçtaki mekanlara açılan bir kapı daha bulunmaktadır. Arazi şartlarından kaynaklı olarak narteks güneye doğru kiliseden biraz daha çıkıntı yapar, benzer şekilde avlu duvarının da nartekse göre güneye doğru biraz daha çıkıntı yaptığı görülür. Kilise B'de de dar bir narteks bulunmaktadır. Ayrıca nartekse güneyden giriş yoktur. Kilisenin avlusuna batı duvarından büyük bir kapı ile giriş sağlanır. Ayrıca güney duvar üzerinde de yine bir kapı ile avluya girilir. Avludan kiliseye doğru dar bir narteks geçildikten sonra küçük bir tribelon ile batıdan kiliseye giriş sağlanır. Kilise C de bir nartekse sahiptir ve narteksinde üç büyük kemer açıklığı vardır ve orta kemer açıklığı ile kiliseye giriş aynı aks üzerinde yer alır. Kilisenin avlusunun kuzey duvarından da avluya küçük bir giriş bulunmaktadır. Kilise C' nin avlusuna giriş batıdan bir kapı ile sağlanmaktadır. Kilise D, tamamen yıkılmış durumda olmasına karşın nartekse ait izler takip edilebilmektedir. Kilise E ise dar bir nartekse sahiptir. Kiliseye giriş üç kapılı bir tribelon ile sağlanır. Avluya giriş batı kapısından yapılır ve avludan nartekse giriş ise batıdan iki kapı açıklığı ile sağlanır. Ayrıca nartekse güneyden bir kapı da verilmiştir. Kilise F'de ise bir tribelon ile giriş sağlanır. İki kapının lentoları ayakta durmaktadır. Kilise içine girdikten sonra ise kuzey duvarda ve güney duvarda birer tane kapı açıklığı

mevcuttur. Bunlar muhtemelen kilisenin yan odalarından geçiş için yapılmış olmalıdır, fakat günümüzde kilise oldukça tahrip olduğu için yan odalara dair net bir kalıntı yoktur. Kilise G ise tahrip olmuştur fakat batıdan bir kemerli bir tribelon ile giriş bulunmaktadır. Kilisenin içinde kuzey duvar üzerinde yan mekanlara açılan bir giriş vardır ayrıca güney duvar üzerinde de yine yan mekanlara açılan bir giriş bulunmaktadır. Kilise H'ye giriş tribelon ile sağlanır. Kilisenin dar bir narteksi vardır ve tahrip olmuş durumdadır.

Kilikia bazilikalarında genel bir özellik olarak narteks ile karşılaşılır. Bu mimaride Suriye'deki bazilikal yapılar örnek alınmış olabilir. Bölge kiliselerinde narteks bölümünde bulunan ve naosa girişi sağlayan kapı açıklıklarının genelde kemerler ile oluşturulan ve tribelon olarak adlandırılan üç girişle sağlandığı görülür. Yan girişler ise kiliselerin yan neflerine, orta giriş ise orta nefe ulaşımı sağlamaktadır.

Bölge kiliselerinde ayrıca tek merdivenli *ambon* modellerine de rastlanmaktadır. Tapureli yerleşiminde de benzer bir örnek olarak ambon bulunmuştur. 2001 yılında yapılan kurtarma kazısı sırasında ortaya çıkan ambon A. Aydın tarafından yayınlanmıştır⁵⁶. Kazılarda, parça halinde kireç taşıdan yapılmış bir ambon tabanı, merdiven yan kısımlarına ve ambon üst kuruluşuna ait küçük parçalar ve payeler bulunmuştur.

Malzeme: Tapureli kiliselerinin inşasında yerel kireçtaşı ve ana kaya yoğun olarak kullanılan malzemelerdir. Kiliselerin kuzey ya da güney duvarında ana kayanın destek olarak kullanıldığı ise sıklıkla görülür. Kilise A, tepelik alan üzerine inşa edilmiştir. Büyük kesme taş bloklardan ve küçük kesme taşlardan oluşan bir duvar yapısı vardır. Apsis kısmında ve kuzey duvarda büyük taşlar kullanılırken güney ve batı yamaçta kalan bölümde ise küçük kesme taşlar kullanılmıştır. Kilise B'nin apsisi ve avlu duvarlarının inşasında büyük kesme taşlar kullanılmıştır. Kilisenin kuzey duvarı ise ana kayadan oluşmaktadır. Kilise C'nin avlu duvarı, dış duvar ve yan odalarının inşasında büyük kesme taşlar kullanılmıştır. Apsis ise hem küçük kesme hem de büyük kesme taş kullanılarak yapılmıştır. Güney bölüm ise ana kayaya oyulmuştur. Kilise D'nin duvar örgüsüne dair bir kanıt yoktur, fakat içindeki güney nefin başlangıç sütununun olduğu bölümün büyük kesme taş ile yapılmış olması diğer duvarlar hakkında bilgi verir. Apsis ise büyük kesme taşlardan yapılmıştır. Kilise E'nin apsisinde ve dış duvarda küçük kesme taş kullanılırken kilisenin güneyindeki yan odayla kiliseyi ayıran duvarın yapımında büyük kesme taşlar kullanılmıştır. Kilise F'de ise duvar örgüsüne dair kanıt az olmakla birlikte mevcut kalıntılar dış cephede büyük kesme taşların kullanıldığına işaret eder. Apsiste ise küçük kesme taşlar kullanılmıştır. Kilise G'nin dış duvarları büyük kesme taşlardan oluşturulmuştur. Kilise H ise bir

⁵⁶ Aydın, 2010: 341-342.

ana kaya üzerine küçük kesme taş örgüsüyle oluşturulmuştur. Benzer örgü sistemi ise yan duvarlarda da uygulanmıştır.

Tapureli kiliselerinin inşasında kireçtaşının kullanılması bölge örnekleriyle benzerlik gösterir. Dağlık Kilikia Bölgesi kiliseleri inşa edilirken, yerel kireç taşının malzeme olarak kullanıldığı görülmektedir. Bölgenin karstik yapısından kaynaklı olarak kireçtaşı oldukça yoğundur ve bu nedenle yaygın olarak kullanılmıştır. Kiliselerin yapım tekniği açısından bakıldığında yapımlarında genellikle büyük kesme taşların kullanıldığı görülmektedir. Bu durum kiliselere anıtsallık katar. Kilise A'nın duvarları büyük kesme taş bloklardan inşa edilmiştir. Ancak içyapı da bazı alanlarda küçük kesme taşların da kullanıldığı görülür. Kuzey duvarda büyük taşlar kullanılırken, güney ve batı yamaçta kalan bölümde ise küçük kesme taşlar kullanılmıştır. Kilise B'de kuzey bölüm ana kaya kullanılarak yapılmıştır. Diğer avlu duvarlarında ise büyük kesme taş kullanılmıştır. Kilise C'nin avlu duvarı, dış duvar ve yan odalarında büyük kesme taşlar kullanılmıştır. Güney bölüm ise ana kayaya oyulmuştur. Kilise D'nin duvar örgüsüne dair bir kanıt yoktur, fakat içteki güney nefin başlangıç sütununun olduğu bölüm büyük kesme taş ile yapılmış olması diğer duvarlar hakkında bilgi verir. Kilise F'de ise duvar örgüsüne dair kanıt az olmakla birlikte mevcut kalıntılar dış cephede büyük kesme taşların kullanıldığına işaret eder. Kilise G'nin dış duvarları büyük kesme taşlardan oluşturulmuştur. Buna karşın Kilise E'nin apsisinde ve dış duvarda küçük kesme taş kullanılırken kilisenin güneyindeki yan odayla kiliseyi ayıran duvarın yapımında büyük kesme taşlar kullanılmıştır. Kilise H'nin olduğu alanda farklı inşa dönemlerine ait kalıntılar bulunmakla birlikte, kalıntılara, yapının inşasında büyük kesme taşlar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sonraki bir evrede iç ayrıntılarda küçük kesme taşların kullanıldığı düşünülmektedir. Kiliselerin apsis kısımlarında ise genellikle büyük kesme blok taşlar kullanılmasına karşın, Kilise A, Kilise E ve Kilise F'nin apsis kısmında küçük kesme taşlar kullanılmıştır, Kilise C'nin apsis bölümü hem küçük kesme hem de büyük kesme taş kullanılarak yapılmıştır. Kilise B, Kilise D ve Kilise G'nin apsis kısmında büyük kesme taşlar kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bölge kiliselerinde kuzey duvarın diğer duvarlara göre daha kalın olma özelliği vardır. Bu şekilde yapılmasının nedeni ise kuzeyden esen rüzgarlardan kaynaklıdır. Yapıların duvarlarında ise Hellenistik Dönemden bu yana bölgede kullanılan çift kabuklu örgü sisteminin uygulandığı görülmektedir. Duvarlara dışarıdan bakıldığında bu çift kabuk örgü sistemi net biçimde görülmektedir. Tapureli'nde Kilise A kuzey duvarda büyük taşlar kullanılmış ve Kilise B' de kuzey bölüm ana kaya kullanılarak yapılmıştır. Tapureli'ndeki diğer kiliselerde de bu uygulamanın olduğu düşünülmektedir.

Avlular: Tapureli' ndeki kiliselerinin hemen hepsinde düzenli ve düzensiz olarak avlu bulunduğu tespit edilmiştir. Kilise A, Kilise B, Kilise C ve Kilise E de belirgin biçimdeki avlular dikkat çeker. Kilise A'da dikdörtgene yakın bir avlu bulunmaktadır. Avluya batıdan bir kapı ile giriş yapılır. Avlu içinde bir sarnıç ve mezar tespit edilmiştir. Kilisenin avlusunu saran bir duvar yapısı bulunmaktadır. Kilise B'nin avlusu ise kare planlıdır ve avlunun etrafı güney ve batıdan duvarla çevrilidir. Kuzey duvar ise ana kayadan oluşur. İçinde anıt sütun bulunmaktadır ve avlu içinde iki de kaya mezarı tespit edilmiştir. Avluya batıdan ve güneyden giriş bulunmaktadır. Güney batıdan ise iki basamaklı bir merdivenle bağlantı sağlanmıştır. Kilise C'nin avlusu ise diğerlerine göre biraz küçüktür, kuzey ve batıdan duvarla çevrilidir. Ayrıca diğerlerinden farklı olarak bir ön avlu ya da sahiptir. Bu ön avlu düzensiz bir biçimdedir ve içinde anıt sütuna ait iki basamaklı yüksek bir platform, sütun ve sütun başlığına yer almaktadır. Ön avlunun etrafı ormanlık olduğu için bir duvarın varlığından söz etmek zordur. Kilise E'nin de diğerlerine oranla oldukça büyük bir kare biçiminde avlusu vardır. Avlu içinde anıt sütun yer almaktadır. Avluya giriş batıdan sağlanır. Avludaki yoğun tahribata karşın avlunun önünde büyük bir sarnıç bulunmaktadır. Ayrıca avlunun etrafını çevreleyen duvar izlenebilmektedir. Benzer şekilde, Kilise F' nin de kareye yakın geniş bir avlusu ve önünde bir sarnıç bulunmaktadır. Avluyu çevreleyen güney duvar izlenebilmektedir. Kilise G, yerleşimdeki Batı Tepe'nin en uç kısmında yer aldığı için kilisenin diğer kiliselerde olduğu gibi geniş bir avlusu için yeterli alanı yoktur. Kilise H, oldukça tahrip olmuş durumdadır. Duvarlar gerek ormanlık alan sebebiyle gerekse de tahribattan ötürü çok anlaşılammaktadır. Buna rağmen bu kilisenin de büyük bir avluya sahip olduğunu ve avlusunun önünde büyük bir sarnıca sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Mezarlar: Tapureli yerleşiminin Güney tepesi nekropol olarak kullanılmıştır. Tepenin üzerine dağılmış biçimde çeşitli mezar tipleri bulunmaktadır. Pashı Antik yerleşiminde olduğu gibi vadi boyunca nekropol alanı devam eder⁵⁷. Aynı zamanda yerleşimdeki kiliselerin bazılarının içlerinde mezarlar tespit edilmiştir. Bu mezarlar kiliselerin avlusunda, narteksinde ya da hemen yanında yer almaktadırlar. Örnekler, kaya mezar, khamosorium ve kaya lahti tipindedir. Bir mezar ise tonozlu olması açısından dikkat çeker.

Khamosorium mezarlar yerleşimdeki kiliselerin etraflarında yer alırlar. En çok örnek Kilise A'nın yanındaki kayalık alandadır ve burada çok sayıda bu tip mezar bulunur. Bölgedeki khamosoriumda olduğu gibi buradaki örnekler de genellikle konik bir iç forma sahiptirler. İçlerinde bir ölü yastığı bulunur. Üzerlerinde ise genellikle üçgen bir kapak yer alır. Bununla birlikte, buradaki örneklerin bazılarının üzerinin düz plaka taşlarla kapatıldığı da tespit edilmiştir. Bu tip bir örnek Kilise A'nın avlusunda tespit edilmiştir ve ana kayaya oyulmuş

⁵⁷ Eyice, 1829-1979: 206.

mezarın üzerinde muhtemelen bir kapak yapılmıştır. Benzer şekilde, Kilise H'nin batısında giriş kapılarının dışında da iki khamosorium mezar bulunmuştur. Muhtemelen üzerinde bir kapak bulunmaktadır. Günümüze bu kapaklar kalmamıştır. Yerleşimdeki kiliselerde bulunan bu tip mezarların üzerlerinde bezeme tespit edilememiştir. Kiliselerin etrafındaki khamosorium mezarların kiliseler ile birlikte kullanıldığı ve bu sebeple Geç Antik Döneme tarihlendirilmeleri düşünülmektedir.

Kiliselerde kaya mezarların varlığı da görülür. Kilise C'de dış narteksin güney yan duvarını oluşturan ana kaya içinde bir önü açık bir kaya mezar bulunmaktadır. Mezarın içinde kline ya da khomosorium yoktur. Kiliselerde ya da yakınlarında kaya lahit örnekleri de tespit edilmiştir. Kilise D'nin kuzey yamacında tespit edilen bir kaya lahti bulunur. Bu örnek, üç cephesi açık, arkadan kayaya bağlıdır. Gerek lahit teknesinde gerekse de kapakta bezeme tespit edilememiştir. Kilise G'nin kurulu olduğu yamaçta, kiliseye giden antik caddenin kenarında da bir kaya lahti tespit edilmiştir. Bu örnekte, ana kaya içine oyulmuş bir tekne ve kırılmış bir üçgen kapak bulunmaktadır. Kaya mezarlar her bölgede karşılaşılan tipik mezar formudur. Anadolu'nun hemen her noktasında ve pek çok kültüre ait örnekleri bulunmaktadır ve her bölgede kendine has özellikler barındırmaktadır⁵⁸. Kaya mezarlar basit ve tapınak cepheli olmak üzere başlıca iki tipe ayrılmaktadır⁵⁹. Bu mezar tipinde kabartma şeklindeki bir stelin olması ya da yazıtının olması tarihlemeye yardımcı olabilmektedir. Bazı durumlarda kaya mezarlarının, tapınak mezar ve tonozlu mezar formlarını taklit etmiş olmaları tarihleme açısından önemlidir ve bu uygulama MS 2. yüzyıl ortalarından sonraya rastlamaktadır⁶⁰. Bu mezar tiplerinde genelde gömü arka veya duvarlar boyunca uzanan klinelerde yapılmıştır. Bu mezarlar bir nevi ölü evi biçimindedir. Dağlık Kilikia'da çok sayıda ve farklı tipte kaya mezarı örnekleri bulunmaktadır. Bölgede kaya mezarların yoğun olduğu ve bölgenin karakterini yansıtmaları açısından önemlidir ve bu yerleşimler Olba, Diokaesarea ve Kanytellis'tir⁶¹.

Bazı mezarların ise kiliselerden daha önceki bir kullanım evresinde yapıldıkları ve kiliselerin de topografik ya da dini şartlardan dolayı bu mezarların üzerine ya da yanına inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kilise A'nın kuzey duvarının altındaki kayalıkta yer alan tonozlu mezar böyle bir örnektir. Mezar, ana kayaya açılmıştır ve üstteki terasın taşınması için bir tonoz la örtülmüştür. İçinde, önü açık bırakılmış bir kaya lahti bulunmaktadır⁶². Benzer şekilde Kilise B'nin avlusunda iki kaya mezar bulunmaktadır. Kilisenin yamaca inşa edilmesi sebebiyle bu

⁵⁸ Durukan, 2012: 23.

⁵⁹ Er ve Söğüt, 2005: 99.

⁶⁰ Durukan, 2012: 29-30.

⁶¹ Aydınöglü, 2015: 45.

⁶² Bu mezar kilisenin yamacında yer almasına karşın kiliseden daha erken bir döneme ait olmalıdır. Dağlık Kilikia bölgesinde tonozlu mezarlara ait çok sayıda örnek tespit edilmiştir ve MS 2. yüzyıldan itibaren görülürler. Durukan, 2005: 119.

mezarlar arasında da kod farkı bulunur. Kilise B'de avlu içinde, kuzey yan duvarı oluşturan ana kayaya oyulmuş bu iki kaya mezardan ilki ana kayaya dikdörtgen şekilde açılmıştır ve önü açıktır. Üstünde yer alan niş yuvaları burada ahşap bir malzeme kullanıldığını göstermektedir. Mezar içinde bir kline ya da bir khomosorium bulunmaz. İkinci mezar ise ana kayaya oyulmuş kemerli bir pronaosa ve arkasında bir mezar odasına sahiptir. Mezar odasının giriş kapısından aşağısı dolgu olduğu için içyapısı hakkında bilgi edinilemez. Mezarın önünden ileriye doğru uzanan iki duvarın varlığına da rastlanır.

Anıt Sütun: Doğu etkili bir özellik olarak karşımıza çıkan anıt sütunlar Tapureli kiliselerinde sıklıkla görülmektedir. Bunlar kiliselerin avlusunda basamaklı bir platform üzerine yer alan yüksek bir sütun ve sütun kaidesi ile bir sütun başlığından oluşmaktadırlar. Kilise B'nin avlusu içerisinde iki basamaklı bir platform üzerinde devasa bir sütun ve sütun başlığına rastlanmıştır. Kilise C'de ise avlunun güneybatı köşesinde üç basamaklı bir platform üzerinde yükselen anıt sütun bulunmaktadır. Üzerinde yerel kireçtaşından oldukça yüksek bir sütun, büyük bir Korinth başlığı ve kaidesi bulunmaktadır. Ayrıca bir sütuna ait parçalarda tespit edilmiştir. Kilise E'nin önündeki büyük avluda da bir platform ve üzerinde anıt sütun olduğu anlaşılmaktadır. Platformun etrafında parça halinde sütun parçaları bulunmuştur.

Anıt sütunlar çoğunlukla Roma kent mimarisinin bir özelliği olarak görülür ve imparatorların anısına, büyük boyutlu adak olarak kentlere dikilirler. Traianus Sütunu en bilinen örneklerden biridir. Apameia'da sütunlu caddelerin kesiştiği noktada, Antiokheia'nın merkezinde üzerinde Tiberius'un heykeli bulunur şekilde ve Kudüs'te, Palmira'da, Edessa'da ve Baalbeck'te benzer örnekleri bilinir⁶³. Bu geleneğin Suriye'deki erken örneklerden etkilendiği ve MÖ 1. yüzyıl Kommagene örneklerine kadar geri gittiği de önerilmektedir. Aslında, kökenleri daha da erkene gider. Bunun bu zafer sütunu olarak kullanım geleneği çok daha öncesinden Hindu geleneğinden gelir. Akamenid geleneğin, Hindistan ve Yakın Doğu geçiş noktasında olduğu için bundan etkilenmiş olduğu düşünülür. 1. yüzyıl da Hellenistik dünyadaki görünümü ise hem Kommagene hem de K. Batı Hindistan geleneği olmalıdır.

Anıt sütunların dini ve anı amaçlı kullanımları doğuda bilinir, örneğin Edessa'da bulunan iki sütunlardan biri Edessa'lı kraliçeye adanmış olmasına rağmen her ikisi de Atargatis kültüyle bağlantılı dinsel fonksiyona sahiptir. Atargatis kültüründe bir rahibin yeni yıl kutlama törenlerinde bunlara tırmandığı bilinir ve aynı geleneğin Kuzey Suriye'deki Jebelwastani'deki

⁶³ Ball, 2001: 289.

tapınakta da uygulandığı görülür. Bu dinsel kullanım Geç Antik Dönemde St. Simeon stilistleri ve onun takipçisi olan K. Suriye' de kırk dört Stilist Manastırında devam ettirilmiştir⁶⁴.

Dağlık Kilikia bölgesinde anıt sütunların mezar mimarisıyla beraber kullanıldığı da bilinir. Yapılan araştırmalarda mezar yapılarının önünde genellikle tek parçadan oluşan bir sütunun bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sütunun üzerinde ise bir başlığın yer aldığı ve başlığın üzerinde de "T" formunu oluşturacak biçimde bir blok yerleştirildiği bilinmektedir⁶⁵. Bu bloğun üzerinde de mezar sahibini kahramanlaştırmak adına yapıldığı düşünülen kabartmalara yer verildiği görülmektedir. Bu duruma en güzel örneklerden biri bölgedeki Sömek Özköy yerleşiminde bulunan tonozlu mezardır. Mezarın yakınında bulunan Dor düzenindeki sütun tamburu ve kabartmalı blok buradaki "T" formlu anıtsal sütuna işaret eder⁶⁶. Bölgede bulunan beşik tonozlu aedikula mezarların önünde yer alan sütunlarda başlık olarak farklı düzenlerin kullanıldığı bilinir. Dağlık Kilikia bölgesinde Kümbet, Yukarı Hüseyinler, Korykion Antron (Cennet-Cehennem), Sakızlı Harman, Sancı Ören ve Tülü yerleşimlerinde tespit edilen örneklerde Dor düzeninde sütun başlıkları kullanıldığı ayrıca Imbriogon Kome, Direktaş, Kümbet Beleni ve Beyören yerleşimlerinde tespit edilen örneklerde ise Korinth düzeninde sütun başlıklarının kullanıldıkları bilinmektedir⁶⁷.

5.2. Mimari Süslemeler Açısından Tapureli Kiliseleri

Tapureli'ndeki kiliselerde mimari süsleme elemanları da tespit edilmiştir. Bunlar arasında sütun başlıkları ve bunlara ait parçalar, kapı lentolarında tespit ettiğimiz kasetlerdeki figürler ve kiliselerin giriş kapılarındaki bitkisel bezemeler bulunmaktadır.

Kiliselerin kazıları yapılmadığı için özellikle sütun başlıklarının tespit edilmesinde sorunlar vardır. Bu sebeple yüzeydeki sütun başlıkları değerlendirme yapmaya imkan sağlar. Kilise A içerisinde sadece bir sütun başlığı tespit edilmiştir. Bu bir Korinth başlığıdır ve bir abaküs ve kalathos kısmından oluşur. Sahip olduğu yaprakların stil özellikleri ve formları incelendiğinde, sütun başlığının çift çelenkli olduğu ve ince uçlu-dişli akanthus yapraklı başlık tipine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu başlıklarda akanthus yapraklarının uçları sivri olarak sonuçlanmaktadır. Kilise B içerisinde de benzer iki sütun başlığı tespit edilmiştir. Bunların ilki kilisenin yıkıntıları arasında iyi korunmuş durumda bulunmuştur. Diğerinin ise bir parçası korunmuş durumdadır. Her iki Korinth başlığı ince uçlu-dişli akanthus yapraklarından oluşur. Başlığın yapraklarından çıkan her bir ince uç veya diş ince bir işçiliğe sahiptir ve akanthus

⁶⁴ Pena, 1996: 205. Bu örnekler için bkz. Ball 2001, 289

⁶⁵ Söğüt, 2005: 104.

⁶⁶ Mörel, 2010: 55.

⁶⁷ Söğüt, 2005: 106-119.

yaprakların uçları sivri olarak sonlanır. Bu haliyle Kilise A içerisindeki başlıkla büyük benzerlik taşırlar.

Bu tip ince uçlu- dişli akanthus yapraklar Dağlık Kilikia Bölgesinde bilinir ve bölgede Kabaçam, Çatıören ve Işıkkale Kilisesinde örneklerinde vardır. Bu tip başlıklar 3. yüzyıldan itibaren bilinmektedir. Bizans Döneminde ise ilk olarak İstanbul Sutudios Manastır Kilisesi'nde görülür ve genel olarak 450-454 yıllarına tarihlenir. Tapureli örneğinin 5-6. yüzyıla tarihlenmesi gerektiği önerilmektedir⁶⁸. Bölgedeki Kabaçam ve Çatıören'deki benzer örnekler ise 525-575 yıllarına tarihlenir⁶⁹.

Kilise C'nin avlusunda bulunan anıt sütuna ait bir sütun başlığı da tespit edilmiştir. Bu sahip olduğu özellikleriyle detaylandırılmamış bir Korinth başlığıdır. Bu örnekte alt ve üst yaprak çelenkleri görülür ve akanthus yaprakları oldukça basit ve sade işlenmiştir. Yaprakların sadece orta damarları çalışılmıştır. Yaprakların alt kısımları birbirlerine bağlıdır. Yaprak tacına doğru giderek daralan bir yapıya sahiptirler. Alt ve üst çelenge ait yapraklar kalathos üzerinde birbirleriyle ilişki içerisinde değillerdir. Aralarında dışarı doğru taşan bir taç yer alır. Üst çelenkte ait yapraklar, taç üzerinden çıkarlar. Alt akanthuslar ile benzer stil özelliklerine sahiptirler.

Detaylandırılmamış Korinth başlıklar için üzerindeki akanthus yapraklarının form özelliklerinden yola çıkılarak tarihlenmesi gerektiği önerilir. Bu tip başlıklar, Doğu Dağlık Kilikia'da MS 2. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlar⁷⁰ ve MS 5. ve 6. yüzyıllara kadar kullanımı devam eder. Kilise C'ye ait bu anıt sütun başlığı, bölgedeki Roma Dönemi örneklerinden farklı özelliklere sahiptir. Benzer örnekleri Silifke Müzesi'nde yer almaktadır ve bunlar MS 5- 6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir⁷¹.

Kilise E içerisinde tespit edilen bir sütun başlığı ise farklı bezemelere sahiptir. Bu Korinth başlığı damla biçimli yaprak gözlerine ve tek sıra akantus çelengin bezemesine sahiptir. Başlığın yapraklarından çıkan her bir ince uç veya diş ince bir işçiliği gösterir⁷². Bu başlığın örnekleri bölgede Karakabaklı'daki Kilise 1 ve Diokasareia'da bilinmektedir ve Karakabaklı örnekleri 5-6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir⁷³.

⁶⁸ Aydın, 2011: 343.

⁶⁹ Çakmak, 2010: 129; Mietke, 2006: 371-389.

⁷⁰ Kaplan, 2014: 57.

⁷¹ Aydın, 2013: 232.

⁷² Özlem, 2013: 48-49.

⁷³ Çakmak, 2010: 130.

Kilise D içerisinde ise çok sayıda sütun başlığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bu başlıklar bezemesiz ve kare bir abakustan oluşan bir forma sahiptir. Abakusun hemen altında dışa taşkın bir profil yer alır.

Sütun başlıkları dışında Kilise E içerisinde tespit edilen bezemeler de dikkat çekicidir. Kiliseye girişi sağlayan tribelona ait kapılardan birinin lento bloğunda bitkisel bezeme bandı, spiral bezeme ve en üstte saçak altta ise kasetler yer alır. Bu kasetler içinde rozet, balık, tavus kuşu ve elinde haç tutan aziz figürü yer almaktadır. Rozet antik dünyada çok yaygın bir motiftir ve genellikle yıldızların ya da güneşin sembolü olarak kullanılır. Bazı durumlarda bu sonsuzluğu simgeler. Hıristiyan sanatında ise İsa'nın monogramı olarak da kullanılır ve özellikle mezarlarda diğer Hristiyan sembolleri ile birlikte görülür. Ayrıca özellikle Anadolu Hıristiyanları bu rozet motifini Pagan, Yahudi ve yerel geleneğin etkisi altında kullanmışlar. Dört yapraklı rozet ise daha yaygın olarak kullanılır. Bu dört bölümlü çember en eski evrensel sembollerden biridir. Bu dünyanın yaratıcısının bir sembolü ya da evren ya da güneşi sembolize eder⁷⁴. Balık, Erken Hıristiyanlık sanatında Eucharist'in ya da kilise üyeliğinin simgesi olarak kullanılır. Balığın İsa'nın akrostişi olarak onu simgelemek adına kullanıldığı da bilinir⁷⁵. Tavus Kuşu ise Hint mitolojisinde de savaş tanrısı Skanda'nın simgesidir. Etnin geç çürümesi, Antik Dönemde tavus kuşunun ölümsüzlük simgesi olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Yunan dünyasında Hera'nın, Romalılar'da ise imparatoriçenin simgesi olarak karşımıza çıkar. Hıristiyanlıkta tavus kuşu cennet bahçesine ait bir hayvan olarak kabul edilmiştir. Tavus kuşu, cennette İsa ile yaşayacak ve cennetin nimetlerinden yararlanacak iyi ruhları, insanları simgeleyen bir hayvan figürü olarak bilinir. Tavus kuşu ya tek başına ya da çift olarak bir haç, kantharos veya su kabının iki yanında ya da asma dalları ve üzüm salkımları ile mozaik, fresk tekniğinde yapılan duvar resimleri, lahit ve levhalar üzerinde tasvir edilmiştir⁷⁶.

Mimari bezemeler arasında Kilise A içerisinde bulunan bir ambon da ele alınabilir. 2001 yılında yapılan kurtarma kazısı sırasında ortaya çıkan ambon A. Aydın tarafından yayınlanmıştır⁷⁷. Bu ambon daire planlıdır, ortası içbükey tabanının üst kenarında dört yuva bulunmaktadır. Bunlar payeler için düşünülmüş olup, buluntular ambonun üst kısmının çokgen planlı olarak düzenlendiğini düşündürmektedir. Çoğu zaman bitkisel bezemenin üzerinde görülen kırmızı boya izi, üzerinin tamamen boyalı olduğunu göstermektedir. En alt sırada karşılıklı olarak düzenlenmiş yarım akanthus yaprakları ajur (deliğişi) tekniğinde işlenmiştir. Bunun üzerinde inci dizisine benzeyen bir sıra bordür yer alır. Bu dizinin üzerindeki bölümde

⁷⁴ Wujewski, 1991: 49.

⁷⁵ Wujewski, 1991: 46.

⁷⁶ Aydın, 2006: 132.

⁷⁷ Aydın, 2010: 341-342.

ise yine ajur tekniğiyle yapılmış birbirine bağlı olarak kıvrılmış lotuslardan kalan boşluklara iki yaprak ve aralarına birer Arap Sümbülü adı verilen ve baharda bölgede yetişen mor renkteki bir bitki yerleştirilmiştir. Bunun üzerinde ise üç uçlu bir motiften oluşan bordür, üzerinde ise bazı harfleri anlaşılabilen yazıt bulunmaktadır. Sahip olduğu bezeme özelliklerinden dolayı bu ambon A. Aydın tarafından yayınlanarak MS 6. yüzyıl başına tarihlenmiştir⁷⁸.

Şekil.5.1. Tapureli Kilise A sütun başlığı ve sağda ise Tapureli Kilise B sütun başlığı 1

Şekil.5.2. Tapureli Kilise B sütun başlığı 2 ve sağda Kilise E sütun başlığı

⁷⁸ Aydın, 2010: 343.

Şekil.5.33. Tapureli Kilise D sütun ve sağda Kilise E bezemeli kapı lentosu

6. SONUÇ

“Dağlık Kilikia’da Tapureli Antik Yerleşimi Kiliselerinin İncelenmesi” başlıklı tez çalışması yerleşimdeki kiliselerin ayrıntılı incelemelerinin yapılmasını, belgelenmeleri ve sahip oldukları yapısal ve plansal özelliklerin ve yerleşim içerisindeki konumlarının anlamlandırılmasının ortaya çıkarılmasını amaçlanmaktadır. Yerleşimde öncesinde dört kilisenin varlığı bilinmekteydi. Doç. Dr. Ümit Aydınoglu başkanlığında sürdürülen yüzey araştırmalarında kilise sayısının sekiz olduğu, ayrıca bir de şapel bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışmalar kapsamında tahribat ve ormanlık alan sebebiyle kiliselerin görülebilen kısımlarının planları çıkarılabilmektedir. Ayrıca, kiliselerin inşasında kullanılan malzemeler, uygulanan yapısal yöntemler tespit edilmiş, plan özellikleri incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında Tapureli kiliselerinin bölge kiliseleri ile olan benzerlikleri kaydedilmiştir.

Yerleşimdeki kiliselerin incelemelerinde ortak özelliklere sahip oldukları görülmüştür. Bu sebeple öncelikle kiliselerin detaylı incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Yerleşimdeki Kilise A konumu itibariyle yerleşimdeki en yüksek noktalardan birine kurulmuştur ve üç nefli bazilikal planla sahiptir. Kilisenin girişinde büyük bir avlu vardır. Dar bir narteksten kiliseye geçiş tribelon ile sağlanır. Kiliseyi üç nefe ayıran sütun sırasının bulunduğu stylobat korunmuştur ve dört sütun kaidesi *in situ* durumda tespit edilmiştir. Apsisin hemen önünde bir templan duvarı az da olsa izlenebilmektedir ayrıca apsisin içinde bir de *synthronona* ait izler görülmektedir.

Kilise B Doğu Tepe’nin güney yamacında ana kaya kullanılarak inşa edilmiştir. Üç nefli bazilikal plana sahiptir. Apsis korunmuş durumdadır ve diğer kiliselerde olduğu gibi arkadan bir duvar ile çevrilidir. Ayrıca apsisin her iki yanındaki duvar çıkıntıları yan odaların varlığına işaret eder. Kilisenin batı ucunda avluya girişi sağlayan ön giriş kapı lentosunun üzerindeki yazıtta Tribemis isimli bir *archdeacon*’dan (kilise patronu) bahsedilmektedir. Tribemis isminin

geçtiği bir diğer yazıt ise güney cephedeki giriş kapısı üzerinde yer almaktadır. Avlu içinde bir anıt sütuna ait platform ve sütun parçaları vardır.

Kilise C yerleşimdeki Doğu Tepe'nin kuzey yamacında yer alır ve üç nefli, bazilikal plana sahip kilisenin güney kısmı kısmen kayaya oyulmuştur. Yan neflerin üzerlerinde ikinci bir katın varlığı görülür. Kilisenin önünde bir narteks ve nartekse girişi sağlayan tribelon vardır. Önde ise bir dış nartekse sahiptir. Apsisin arkası ise duvarla çevrilidir. Kilisenin önünde bir avlu ve üç basamaklı büyük bir platform yer almaktadır. Bu, avludaki anıt sütuna işaret eder. Bunun üzerinde büyük boyutlu bir sütun ve sütun başlığı yer almaktadır.

Kilise D, Doğu Tepe'nin batı yamacında yer alır ve yan apsisinin bir parçası ve neflere ait sütunlar ile yan girişlerin temel izleri izlenebilmektedir ve bunlar kilisenin üç nefli bir plana sahip olduğuna işaret eder.

Kilise E, yerleşimdeki Doğu Tepe'nin kuzey yamacında yer almaktadır. Üç nefli bir plana sahiptir ve naosa giriş bir tribelonla sağlanır. Kilisenin önünde bir avlu bulunur ve avlunun ortasındaki platform anıt sütunun varlığına işaret eder.

Antik yerleşimde sürdürdüğümüz araştırmalar sırasında üç kilise ve bir şapel yeni tespit edilmiştir. Bunlardan Kilise F yerleşimdeki Güney Tepe'nin vadiye bakan kuzey yamacında yer alır ve planı temel seviyesinde izlenebilmektedir. Üç nefli olduğu ve bu neflerin sütun sıralarıyla ayrıldığı, etrafa yayılmış sütunlardan anlaşılmaktadır. Kilise G, Güney Tepe akropolündedir ve yapının sahip olduğu özelliklerle bir kiliseye ait olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Kilise muhtemelen buradaki başka bir yapının üzerine yapılmıştır. Narteksten naosa geçişi sağlayan iki kapı tespit edilmiştir. Apsis ve diğer yapılanmaya ait iz yoktur. Ayrıca, kiliseye giden bir antik cadde vardır. Kilisenin önünde tek kemerli bir propylonun varlığı, antik caddenin bunun içinden geçerek kilisenin girişine kadar ilerlediğini göstermektedir. Kilisedeki zemin döşemesine ait çok sayıda *opus sectile* de alanda bulunmuştur. Kilise H ise Batı Tepe'nin en ucunda, vadi kenarına yakın bir noktada yer alır. Apsis bölümü iyi korunmuş durumdadır. Apsisin her iki yanında yer alan kapı açıklıkları buralardaki odaların varlığına işaret eder. Elde edilen veriler yapının üç nefli bir plana sahip olduğunu gösterir. Neflerin sütun sıralarıyla birbirinden ayrıldığı *in situ* durumundaki sütunlardan anlaşılır. Narteksten naosa geçiş bir tribelonla sağlanmaktadır. Yerleşimdeki Güney Tepe'de, tarım arazilerine yakın bölgede bir de Şapel tespit edilmiştir ve bu yapı temel seviyesinde korunmuş durumdadır.

Kiliselerin incelenmesi sonucu elde edilen veriler, yerleşimdeki örneklerle bölge örnekleri arasındaki benzerliklere işaret eder. Buna göre, yerleşimde tespit edilen kiliselerin tamamı üç nefli bazilikal plana sahiptirler ve bunun bölgede sıklıkla karşılaşılan kilise planı olduğu görülmektedir. Bölgedeki Kanytellis, Öküzlü, Cambazlı Kiliseleri üç nefli bazilikal planlı killiselere örnektir. Bu bazilikal formlar bölgede MS 5. ve 6. yüzyıllarda yoğun olarak yapılmıştır.

Yerleşimdeki kiliselerin hemen hepsinde apsis ayaktadır ve izlenebilmektedir. Ayrıca, kiliselerde yan odaların varlığı tespit edilmiştir. Apsis ve yan odalarının dıştan bir bema duvarıyla sınırlandırıldığı da görülür. Dışarıdan düz bir yapı gibi görünen ve dış tehlikelere karşı kendini korumak adına yapılan bu uygulama Kilikia bölgesi kiliselerinde sıklıkla uygulanır. Bu bema duvarlı kiliselere örnek olarak bölgede bulunan Hasanaliler, Öküzlü ve Çatıören yerleşimindeki kiliseler de bilinmektedir.

Narteks, Tapureli'ndeki bütün kiliselerde tespit edilmiştir. Bir örnekte ise iç ve dış narteks birlikte yer almaktadır. Kilikia kiliselerinde genel bir özellik olarak narteks ile karşılaşılır. Bu uygulamada Suriye'deki bazilikal yapıların örnek alındığı düşünülür. Bölge kiliselerinde nartheks bölümünde bulunan ve naosa girişi sağlayan kapı açıklıklarının genelde kemerler ile oluşturulan ve tribelon olarak adlandırılan üç girişle sağlandığı görülür. Bölgede Cambazlı, Öküzlü, Kanlıdivane Kilise 1⁷⁹, Işıkkale⁸⁰

İnşa malzemeleri ve teknikleri açısından da benzerlikler vardır. Tapureli kiliselerinin inşasında yerel kireçtaşı ve ana kaya yoğun olarak kullanılan malzemelerdir. Kiliselerin kuzey ya da güney duvarında ana kayanın destek olarak kullanıldığı ise sıklıkla görülür. Ayrıca kiliselerin inşasında büyük kesme blok taşların kullanıldığı görülür. Dağlık Kilikia Bölgesi kiliseleri inşa edilirken, yerel kireç taşının malzeme olarak kullanılması ve yapım tekniğinde genellikle büyük kesme taşların kullanılmış olması da Tapureli kiliselerinin bölgenin inşa geleneği içinde yer aldığını gösterir.

Tapureli'ndeki kiliselerinin hemen hepsinde düzenli ve düzensiz olarak avlu bulunduğu tespit edilmiştir. Yerleşimdeki kiliselerin bazılarının içlerinde mezarlar vardır. Bu mezarlar kiliselerin avlusunda, narteksinde ya da hemen yanında yer almaktadırlar. Örnekler, kaya mezar, khamosorium ve kaya lahti tipindedir. Bir mezar ise tonozlu olması açısından dikkat çeker.

Tapureli kiliselerinde görülen bir diğer özellik ise Doğu etkili olarak karşımıza çıkan anıt sütunlardır. Bunlar kiliselerin avlusunda basamaklı bir platform üzerinde yer alan yüksek bir sütun ve sütun kaidesi ile bir sütun başlığından oluşmaktadırlar. Yerleşimdeki üç kilisenin avlusunda bu anıt sütunlar tespit edilmiştir. Anıt sütunlar çoğunlukla Roma kent mimarisinin bir özelliği olarak görülür ve imparatorların anısına, büyük boyutlu adak olarak kentlere dikilirler. Bu dinsel kullanım Geç Antik Dönemde St. Simeon stilistleri ve onun takipçisi olan K. Suriye' de kırk dört Stilist Manastırında devam ettirilmiştir. Bu durum, bölgede ender rastlanan bir uygulamadır ve bölge geleneğinden farklılık gösterir.

⁷⁹ Aydın, 2015: 192.

⁸⁰ Düzenli, 2013: 39.

Kiliselerin yerleşim içerisindeki dağılımları ve yerleşim planlanmasındaki yerlerinin incelenmesi ve Geç Antik Dönem yerleşimleri için olması muhtemel yerleşim planlaması hakkında veri elde edilmesi de bu çalışmada amaçlanmıştır. Buna göre, Tapureli'ndeki kiliselerin yerleşimin içine dağıldıkları görülmektedir. Yerleşimin kurulu olduğu üç tepenin de kiliselere ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır. Bazı kiliseler bu tepelerin zirvesinde kurulmuşlardır. Tapureli'ndeki kiliselerinde topoğrafik şartlarla uyum içinde yapıldıkları, yerleşimin yüksek noktalarına özellikle yerleştirildikleri ve yerleşimin içinden geçen antik yola hakim noktalara kurulduğu görülür. Yakın bölgede bu şekilde çok sayıda kiliseye sahip Korykos antik kenti ve Kanytellis yerleşimi bilinir. Korykos'daki kiliseler kente hakim yamaçlar üzerinde kurulmuştur. Kanytellis'de ise yerleşimin merkezindeki obruğun kenarında yer almaları, kiliselerin konumlarının vurgulanmak istenmesiyle bağlantılı olmalıdır. Tapureli'nde, Doğu Tepe'nin eteklerinin kiliselerin yapılması için yoğun şekilde kullanıldığı görülür. Bu alanlar aynı zamanda Geç Antik Dönem yerleşiminin kalıntılarını barındırır.

Tapureli'ndeki sekiz kilisenin varlığı, bölgedeki yerleşimlerde çok sayıda kilisenin bir arada bulunmasının sebepleri üzerine yapılan tartışmaları da gündeme getirmiştir. Bölgedeki nüfusun dini ihtiyacından daha fazla kiliseye sahip olması bu kiliselerin yapımı konusunda farklı nedenlerin olduğunu düşündürür. Kilikia bölgesindeki kırsal yerleşimlerdeki tek anıtsal yapılar genellikle kiliseler olmuştur. Çoğu durumda kırsaldaki kiliseler yerleşimin ihtiyacından fazla sayıda ve büyüklükte karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun mevsimlik işçiler için düşünülmüş olduğu, hayırseverlik adına yapıldığı ve yerleşimin ekonomik düzeyini göstermek açısından önemli bir unsur olduğu önerileri vardır⁸¹. Alanın sahip olduğu kutsallık düşüncesinin de buna yol açabildiği ve Kanytellis yerleşiminin de olduğu gibi obruğa atfedilen kutsallık düşüncesi nedeniyle yerleşimde çok sayıda kilise olabileceği de önerilir⁸². Bunun yanı sıra, kentte oturan zengin sınıfın yüksek enflasyon karşısında yaşadıkları kenti terk edip topraklarının başına geçmeleri ve ruhban sınıfına geçerek ekonomik avantajlar sağlamak istemeleriyle bağlantılı olduğu da öneriler arasındadır. Hıristiyanlığın mülk edinme nedenleri ve teşvik öğretisi, dini ihtiyaçlar, dini gelişim ve bölgenin özellikle Aziz Paulus, Azize Thekla, Aziz Konon ve Corycus'da bulunan *martyrion* ile hac merkezi olması da kiliselerin yapılma nedenleri arasında olduğu da önerilir⁸³.

Yerleşimdeki kiliselerin plan ve inşaa özellikleriyle sahip oldukları mimari süslemeler tarihleme için kriter sağladılar. Dağlık Kilikia bölgesinde MS 5. yüzyılın sonu 6. yüzyılın başlarında görülen imar etkinlikleri içerisinde çok sayıda kilisein yapıldığı bilinir. Bölgede ve İmparatorluğun geri

⁸¹ Ceylan, 2009: 48.

⁸² Çakmak, 2010: 177.

⁸³ Çakmak, 2010: 173.

kalanında olduğu gibi pagan dinlerinin tamamen yasaklanmasının ardından yapılan kiliseler plan açısından incelendiğinde çeşitlilik göstermektedirler. Özellikle, üç nefli bazilikal planlı kiliselerin bölgede sıklıkla karşılaşılan kilise planı olduğu görülmektedir. Bu bazilikal formlar MS 5. ve 6. yüzyıllarda yoğun olarak yapılmıştır. Tapureli kiliseleri de plan açısından bu dönem bölge kiliseleriyle benzerlik taşımaktadır ve bu kiliselerinde 5. ve 6. yüzyıl geleneğine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Çeşitli araştırmacılar da kiliselerin yapım tarihleri hakkında önerilerde bulunmuşlardır. Kilise B için J. Keil ve A. Wilhelm⁸⁴ 4. ve 5. yy tarihini önerirken, M. Gough, yapının bölümlerinin polygonal duvarla inşa edildiğini belirtmiş ve erken 5. yy dan biraz daha önce olabileceğini önermiştir⁸⁵. Kilise E için ise F. Hild ve H. Hellenkemper 5. yy'ı önerirler⁸⁶.

Tapureli'ndeki kiliselerde tespit edilen mimari süsleme elemanları arasındaki sütun başlıkları ve bunlara ait parçalar da bu tarihleri destekler. Kilise A, Kilise B, Kilise D ve Kilise E de bulunan sütun başlıkları birbirleriyle benzer özellikte ve benzer işçilikte yapılmışlardır. Bir abacus ve kalathostan oluşan başlıklarda kalathosun üzerinde alt ve üst çelenkler yer alır. Başlıkta bulunan yapraklar kalathos yüzeyini kaplamıştır. Yaprak yüzeyleri kullanılan matkap aracılığıyla oldukça parçalı bir yapıya kavuşturulmuştur. Bazı yaprak dilimleri bağımsız yapılarak kendi içlerinde bile çok parçalı bir görünüme sahip olmuştur. Bu sütun başlıklarından yaprakların tamamında ince uçlu- dişli parmaklar tercih edilmiştir. Bu ince uçlu- dişli yapıların kullanımı MS 6. ve 7. yüzyıllara kadar gitmektedir. Kilise A'daki örneğinin 5-6. yüzyıla tarihlenmesi gerektiği önerilmektedir⁸⁷. Bölgedeki Kabaçam ve Çatıören'deki benzer örnekler ise 525-575 yıllarına tarihlenir⁸⁸. Burdan yola çıkarak Tapureli kiliseleri için 5.-6. yüzyıllarda inşa edildiklerini söylemek mümkündür.

⁸⁴ Keil ve Wilhelm, 1931: 95-98.

⁸⁵ Gough, 1972: 200.

⁸⁶ Bu kilise hakkında, Hild- Hellenkemper'in burada bir kilise olabileceğinden bahsetmesi dışında yayın bulunmamaktadır. Hild ve Hellenkemper, 1990: 426.

⁸⁷ Aydın, 2011: 343.

⁸⁸ Çakmak, 2010: 129; Mietke, 2006: 371-389.

KAYNAKLAR

- [1]. Akcan, Z. ve Ergün, M. (2003). İçel İli Erdemli İlçesi Tapureli Ören Yeri Kurtarma Kazısı, İçinde K. Olşen, F. Bayram, A. Özme ve N. Güder (Eds.), *13. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu* (ss. 175-186). Ankara: Kültür Bakanlığı Dösim Basımevi.
- [2]. Aydın, A. (2003). Der ambon der kirche "A" in Tapureli. *Olba*, 8, 83-93.
- [3]. Aydın, A. (2004a). Ortaçağ Tarihinde Mersin ve Çevresi. F. Özdem (Ed.). *Sırtı dağ, yüzü deniz: Mersin içinde* (ss. 53-68). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [4]. Aydın, A. (2004b). Silifke, Sömek köyü kiliseleri yüzey araştırması, *Anmed*, 2004 (2), 110-112.
- [5]. Aydın, A. (2006-2007) Kahramanmaraş, Malatya ve Taşucu amfora müzesindeki rölikerler, *AST*, 24 (1), 127-142.
- [6]. Aydın, A. (2010). Tapureli A kilisesi'ne ait Mersin müzesi'ndeki kireçtaşı mimari parçalar, *AST* 28 (3), 341-352.
- [7]. Aydın, A. (2015). Kanytellis (Kanlıdivane) kiliseleri. Ü. Aydınoglu (Ed.). *Kanytellis (Kanlıdivane) Dağlık Kilikia'da Bir Kırsal Yerleşimin Arkeolojisi* içinde (ss. 191-225). İstanbul: Mersin Üniversitesi KAAM (Kilikia Arkeolojisi Araştırma Merkezi) Yayınları.
- [8]. Aydınoglu, Ü. (1999). Doğu dağlık Kilikia'da *villae rusticae*, *Olba*, 2 (1), 155-167.
- [9]. Aydınoglu, Ü. (2015). Survey Mersin Dağlık Kilikia'da Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler Araştırması. Ü. Aydınoglu (Ed.). *Mersin Arkeolojik Kazıları ve Araştırmaları* içinde (ss. 167-177). Mersin: T. C. Mersin Valiliği Yayınları.
- [10]. Aydınoglu, Ü. ve Mörel A. (2017). Dağlık Kilikia'da Kentsel ve Kırsal Yerleşim Araştırmaları, *AST*, 39, (Baskıda).
- [11]. Aydınoglu, Ü. (2017). Dağlık Kilikia'da Antik Yerleşim Araştırmaları, *Anmed*, (Baskıda).
- [12]. Ball, W. (2001). *Rome in the east transformation of an empire*, London: Routledge.
- [13]. Ceylan, B. (2009). Kilikya'da geç antik dönem kırsal yerleşimleri: Kanytellis örneği, *Olba*, 17, 45-61.
- [14]. Çakmak, Ü. (2008). Kilikia roma dönemi tapınakları, *Arkeoidea*, 6, 41- 48.
- [15]. Çakmak, Ü. (2010). *Dağlık Kilikia bölgesinde Karakabaklı antik yerleşimi: Arkeolojik Buluntular, Bölgesel Yerleşim Düzenlemesi ve Tarımsal Organizasyon Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin.
- [16]. Durugönül, S. (1989). *Felsreliefs im rauhen Kilikien*, Oxford: Bar International Series.

- [17]. Durukan, M. (2005). Monmental tomb forms in olba region, *Anatolian Studies*, 55, 107-126.
- [18]. Durukan, M. (2012). *Kappadokia' da Argaios Dağı çevresinde hellenistik-roma dönemi mezarları ve ölü kültürü*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- [19]. Düzenli, Ö. (2013). *Kırsal Yerleşim Düzenlemesi Açısından Dağlık Kilikia/ Isauria Bölgesindeki Işıkkale Yerleşimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin.
- [20]. Er, Y. ve Söğüt, B. (2005). Dağlık Kilikya'da Olba-Diocaesarea nekropollerindeki kaya mezarları, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 5, 97-110.
- [21]. Eyice, S. (1829-1979). Einige byzantinische kleinstädte im rauhen kilikien, In *150 Jahre Deutsches Archaologisches Institut 1829-1979: Festveranstaltungen und Internationales Kolloquium* (pp. 204-209). Mainz: Zabern.
- [22]. Eyice, S. (1988). Bizans Mimarisi. S. Bayram (Ed.), *Mimar Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri içinde* (ss. 45-51). İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- [23]. Feld, O. (1963-64). Bericht über eine Reise durch Kilikien, *Istanbul Mitteilungen*, 13-14, 88-107.
- [24]. Gough, M. (1972). The emperor Zeno and some Cilician churches, *Anatolian Studies*, 22, 199-212.
- [25]. Hagel, S. ve Tomaschitz, K. (1998). *Repertorium Der Westkilikischen Inschriften*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- [26]. Hellenkemper, H. ve Hild, F. (1990). Kilikien und Isaurien, *TIB 5*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- [27]. Hicks, E.I. (1891), Inscriptions from Western Cilicia, *Journal of Hellenic Studies*, 12, 225-273.
- [28]. Hill, S. (1996). *The early byzantine churches of Cilicia and Isauria*. Hampshire: Variorum Asgate Publishing Limited.
- [29]. Kaplan, D. (2014). *Doğu dağlık Kilikia bölgesi roma imparatorluk dönemi detaylandırılmamış korinth başlıkları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- [30]. Koch, G. (1995). *Frühchristliche Kunst. Eine Einführung*. Stuttgart: Kohlhammer.
- [31]. Koch, G. (2007). *Erken Hristiyan Sanatı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- [32]. Aydın, A. (1999). *Emirzeli-eine hellenistische bis spätantike siedlung im rauhen Kilikien*. Marburg: Taschenbuch.

- [33]. Keil, J.ve Wilhelm, A. (1931). *Denkmäler aus dem rauhen Kilikien Mama III*. Manchester: Manchester University Press.
- [34]. Mietke, G. (2006). Studien zur frühbyzantinischen bauornamentik im rauhen Kilikien: überlegungen zur formalen herkunft und datierung einiger kapitelle. *Istanbuler Mitteilungen*, 56, 371-389.
- [35]. Mörel, A. (2010). *Dağlık Kilikia bölgesinde Özköy antik yerleşimi: Arkeolojik buluntular, bölgesel yerleşim düzenlemesi ve tarımsal organizasyon açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin.
- [36]. Pena, I. (1996). *The christian art of byzantin Syria*, London: Garnet Pub.
- [37]. Sayar, M.H. (2006). Kilikya yüzey araştırmaları 2004, *AST 23 (1)*, 1-12.
- [38]. Söğüt, B. (2005). Tombs with monumental columns in the Olba region. *Olba*, 11, 103-154.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Hülya ERDOĞAN

Doğum Tarihi : 22.07.1990

E-mail : hulya.erdogan2323@gmail.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Arkeoloji	Mersin Üniversitesi	2010-2014
Yüksek Lisans	Arkeoloji	Mersin Üniversitesi	2014-2017
Doktora			

Görevler :

Görev Ünvanı	Görev Yeri	Yıl

ESERLER (Makaleler ve Bildiriler)